ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türkiye'de Kuru Üzüm Piyasası

Lerzan ALTINTAS TAYYAN

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Haziran, 2023

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI

Türkiye'de Kuru Üzüm Piyasası

Lerzan ALTINTAS TAYYAN

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Bu Yüksek Lisans Tezi 07/06/2023 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından Değerlendirilmiş ve Oy Birliği ile Kabul Edilmiştir.

Jüri : Dr.Öğr.Üyesi Ufuk GÜLTEKİN (Danışman) ……

: Prof. Dr. Dilek BOSTAN BUDAK ……

: Dr. Öğr. Üyesi Aybüke KAYA ……

Bu Tez Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalında Hazırlanmıştır.

Tez No:

Prof. Dr. Sadık DİNÇER
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

İÇİNDEKİLER

ÖZ I
ABSTRACT II
TEŞEKKÜR III
ÇİZELGELER DİZİNİ IV
ŞEKİLLER DİZİNİ V
1. GİRİŞ 1
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR 3
3. MATERYAL VE METOT 7
3.1. Materyal 7
3.2. Yöntem 7
3.2.1. Tabloların Oluşturulmasında Kullanılan Yöntem 7
3.2.2. SWOT Analizinin Hazırlanmasında Kullanılan Yöntem 8
4. BULGULAR VE TARTIŞMA 9
4.1. Meyvelerin Kurutulması 9
4.2. Kuru Meyve Piyasası 10
4.2.1. Türkiye'de Kuru Meyve Üretimi 10
4.2.2. Türkiye Kuru Meyve Tüketimi 11
4.2.3. Türkiye Kuru Meyve Dış Ticareti 12
4.3. Yaş Üzüm Piyasası 15
4.3.1. Türkiye Yaş Üzüm Üretimi 16
4.3.2. Türkiye Yaş Üzüm Tüketimi ve İhracatı 18
4.4. Kuru Üzüm Piyasası 18
4.4.1. Kuru Üzüm Üretimi 18
4.4.2. Kuru Üzüm İhracatı 21
4.4.3. Türkiye'de ve Dünya'da Tüketim 27
4.4.4. Dünya ve Türkiye Fiyatları 30
4.4.5. Politikalar ve Pazarlama Organizasyonu 31
4.4.6. Pazarlama Organizasyonu 34
4.5. Kuru Üzüm Swot Analizi 34
4.5.1. Swot Analizi 34
4.5.2. Değerlendirme 37
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER 41
KAYNAKLAR 43
ÖZGEÇMİŞ 47

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türkiye'de Kuru Üzüm Piyasası

Lerzan ALTINTAS TAYYAN

Danışman: Dr.Öğr.Üyesi Ufuk GÜLTEKİN

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

ÖZ

Türkiye, önemli geleneksel ihraç ürünleri arasında olan kuru üzümde, dünyada en büyük üretici ve ihracatçı ülke konumundadır. Dünya kuru üzüm üretimi son beş yılda (2016-2020) fazla değişmemekle birlikte ortalama 1,2–1,3 milyon ton civarındadır. Kuru üzüm üretimi yapan ülkelere bakıldığında en çok üretim yapan ülkelerin Türkiye, ABD ve İran olduğu görülmektedir. Ayrıca bu döneme ait dünyadaki ortalama kuru üzüm üretiminin %23'ünü Türkiye, %18'sini ABD, %13'ünü İran, %12'ini Çin karşılamaktadır. Türkiye, kuru üzüm üretimini büyük çoğunlukla ihracata yönelik yapmaktadır. Son 5 yılın ortalama ihracat miktarı 290 bin ton iken yurt içi tüketimi ise 50 bin ton civarındadır. Son 5 yıla ait (2015-2019) ortalama kuru üzüm ihracat değerleri incelendiğinde ilk sırayı açık ara Türkiye (%33) alırken ikinci sırada ABD (%13) ve üçüncü sırada İran (%9) bulunmaktadır. Türkiye 2018 yılında 267 bin ton ihracat karşılığında 490 milyon $ gelir elde etmiştir. İhracat açısından öneme sahip üzüm çeşidi ise Sultani Çekirdeksiz kuru üzümdür ve üretimi daha çok Manisa, İzmir ve Aydın bölgesinde yapılmaktadır. Türkiye kuru üzüm ihracatının yarısından fazlasını AB ülkelerine yapmaktadır. İngiltere, Almanya, Hollanda en büyük alıcılardır. Kuru üzüm üretiminde politika aracı olarak Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) taban fiyatı belirlemektedir. Genel tarımsal ürün üretim desteği dışında ihracat destekleri de uygulanmakta olup pazarlama organizasyonunda çoğunlukla borsa ve tüccarlar hâkim olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kuru üzüm, üretim, tüketim, ihracat, piyasa analizi

CUKUROVA UNIVERSITY
INSTITUTE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

MSc THESIS

Raısıns Market In Turkey

Lerzan ALTINTAS TAYYAN

Advisor: Asst. Prof. Dr. Ufuk GÜLTEKİN

Department of Agrıcultural Economıcs

ABSTRACT

Turkey is the world's largest producer and exporter of raisins, which is one of the most important traditional export products. Although raisins production worldwide has not changed much between 2016 and 2020, it averages around 1.2-1.3 million tons. Turkey, the USA, and Iran are at the top of the list of countries that produce the most raisins in the world. When we look at the average raisins production of countries in the period of 2016-2020, 23% of production is met by Turkey, 18% by the USA, 13% by Iran, and 12% by China. Turkey produces mostly raisins for export. In the period given above, the average export amount is 290 thousand tons, while domestic consumption is around 50 thousand tons. When the average raisins export values are examined in another 5-year period (2015-2019), Turkey is in the first place with a rate of 33%. This ranking is followed by the USA with 13% and Iran with 9%. Turkey earned 490 million dollars in return for 267 thousand tons of exports in 2018. Sultani Seedless raisins is the most important kind of grape for export and its production is mostly done in the regions of Manisa, İzmir, and Aydın. Turkey exports more than half of its raisin to the EU countries. The UK, Germany, and Netherlands are the biggest purchasing countries. Turkish Grain Board (TMO) sets the base price as a policy tool in raisins production. Apart from general agricultural product production support, export supports are also applied. In the marketing organization, mostly the stock market and traders dominate.

Keywords: Raisins, Production, Consumption, Export, Market Analysis

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans eğitim sürecimde ve tez çalışmamın her aşamasında çalışma azmi, tecrübesi, güler yüzü, sabrı ve bilgi birikimi ile birçok konuda yeni bir bakış açısı kazanmamı sağlayan, ilgisini, yardımını ve desteğini benden esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ufuk GÜLTEKİN'e sonsuz teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitim süreci boyunca teknik desteğini esirgemeyen Nazife EBETÜRK KARADAŞ'a, veri derleme aşamasında bana yardımcı olan arkadaşım Işık Güler ERBAŞ'a, çalışma sürecinde benden manevi desteğini esirgemeyen eşim Bülent TAYYAN'a, varlıkları ile güç veren çocuklarım Ömer Eymen TAYYAN ve Ahmet Efe TAYYAN'a çok teşekkür ederim.

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 4.1. Türkiye'de Yıllara Göre Kurutulmuş Meyveler 11
Çizelge 4.2. Türkiye'nin ülkelere Göre Kuru Meyve İhracatı 13
Çizelge 4.3. Türkiye Ürün Bazında Kuru Meyve İhracatı 14
Çizelge 4.4. Türkiye Son On Yıllık Yaş Üzüm Üretim Miktarı ve Ekim Alanı 17
Çizelge 4.5. Dünya Kuru Üzüm Üretimi 19
Çizelge 4.6. İller Bazında Çekirdeksiz Kurutmalık Üzüm Üretim Miktarı 19
Çizelge 4.7. Türkiye Kuru Üzüm Üretimi 20
Çizelge 4.8. Ülkelere Göre Dünya Kuru Üzüm İhracatı 22
Çizelge 4.9. Dünya Kuru Üzüm İhracatçı Ülkeler 23
Çizelge 4.10. Türkiye'nin Ülkeler Bazında Kuru Üzüm İhracatı 26
Çizelge 4.11. Dünya Kuru Üzüm Tüketimi 28
Çizelge 4.12. Dünya ve Türkiye Toplam Kuru Üzüm Tüketimi 29
Çizelge 4.13. Kuru Üzüm Dünya ve Türkiye Borsa Fiyatları 30
Çizelge 4.14. Türkiye Üzüm Desteklemeleri 32

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4.1. Türkiye'nin Kuru Meyve İhracatı 15
Şekil 4.2. Türkiye Son On Yıllık Yaş Üzüm Üretim Miktarı ve Ekim Alanı 17
Şekil 4.3. Türkiye Kuru Üzüm Üretimi 20
Şekil 4.4. Ülkelere Göre Dünya Kuru Üzüm İhracatı 22
Şekil 4.5. Dünya Kuru Üzüm İhracatçı Ülkeler 24
Şekil 4.6. Türkiye'nin 2020 Yılı Kuru Üzüm İhracatı 26
Şekil 4.7. Dünya Kuru Üzüm Tüketimi 28
Şekil 4.8. Dünya Kişi Başı Kuru Üzüm Tüketimi 29
Şekil 4.9. Dünya ve Türkiye Borsa Fiyatları 30

1. GİRİŞ

Tarım, Türkiye'nin kurulduğu günden bu güne kadar ülke ekonomisi için önemli bir sektördür. Ülke için gıda güvenliğini sağlaması, istihdama ve milli gelire katkı sağlaması, sanayiye hammadde ve sermaye sağlaması, ülke ihracatının önemli kalemlerinden olması gibi faktörlerden dolayı ülke ekonomisi için büyük katkılar sağlayan önemli bir sektördür.

Tarım, milli gelire katkılarının yanı sıra stratejik önemi olan gıda ürünlerinin üretilmesi, beslenme, giyinme ve sağlıklı bir çevrenin oluşması ve sürdürülebilirlik gibi faktörlerden dolayı ülke için son derece önemli ve etkili bir sektördür.

Bu sebeple toplum sağlığı ile sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanması toplum beslenmesi ile yakından ilgilidir. Yeterli ve dengeli beslenmenin sağlanabilmesi için toplumun yeterli gelire ve gıda maddelerine sahip olması gerekmektedir. Dünya üzerinde birçok ülke yeterli gelir ve yeterli gıdaya sahip olamadığından açlık sorunu ile mücadele etmektedir.

Türkiye orta kuşakta yer alan, yeterli ve elverişli tarım arazilerine sahip tarımsal üretime elverişli bir ülkedir. Türkiye'de bulunan tarım ürünü çeşitleri neredeyse ülkenin tüm bölgelerinde yetiştirilebilmektedir. Ama bazı meyve ve sebzelerin üretimi belirli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Buna bağlı olarak bu tarım ürünlerinin endüstrisi de farklı bölgelerde ve farklı arz ve talebe sahip farklı ürünlerden oluşmaktadır. Türkiye'de birçok ürün üretiliyor olsa da bunların ancak bir kısmının ticarette önemli bir yeri olmaktadır. Çekirdeksiz kuru üzüm de bu ürünlerden biridir.

Kurutma; taze meyve ve sebzelerin uzun süreler tüketilebilmesini sağlayan bir muhafaza yöntemidir. Kurutulmuş meyveler, fırıncılık ve şekerleme sektöründe önemli bir hammaddedir. Türkiye, yüksek kaliteli kuru meyveleriyle uluslararası öne sahiptir. Türkiye, kuru meyve üretim ve ihracat paylarına göre dünyanın en önemli ülkelerinden biridir.

Günümüzde kurutulmuş meyvelerin tüketimi sağlık açısından yararları nedeniyle öğünlerimizin önemli bir parçası haline gelmiştir. Kurutulmuş meyveler; kolesterol içermez, vitamin ve mineral bakımından zengindir ve tamamen yağsızdır. Ayrıca kuru meyveler iyi bir lif kaynağıdır ve antioksidanlar açısından da oldukça zengindir.

Son zamanlarda kurutma yöntemiyle elde edilen meyve ve sebzeye olan ilginin arttığı görülmektedir. FAO verilerine göre 2019/2020 sezonunda dünya kuru meyve üretimi, 2012/2013'e göre % 30'luk bir artışı ve önceki 5 yıllık ortalamaya göre %11'lik bir artışı temsil eden 3.1 milyon tonu aşmıştır. 2019/20 sezonunda ki 10 yıllık süreçte, kurutulmuş ürünlere bakıldığında en çok üretilen kuru meyvenin üzüm olduğu görülmektedir. En çok üretilen diğer meyve kuruları ise kuru erik, kuru kayısı, şekerli kuru kızılcık ve kuru incir olarak devam etmektedir.

Üzüm üretim alanları dünya genelinde azalırken üzüm üretim miktarında bunun tersi olarak bir artış olduğu görülmektedir. Bu artış ise verimde yaşanan artıştan kaynaklanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) 2021 yılında yayınladığı verilere göre dünya üzüm üretim alanı 2020 yılında 1995 yılına göre %5,4 azalmasına rağmen üzüm üretim miktarı 1995 yılına göre yaklaşık %39,3 oranında artmıştır. Diğer bir ifade ile 1990 yılında 0,756 ton/da olan üzüm verimi 2020 yılında dekara yaklaşık 1,12 ton olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin üzüm üretimi 1995-2020 yılları arasında yaklaşık %15,5 oranında artmıştır, aynı yıllar arasında kuru üzüm ihracat gelirinde %200'ün üzerinde bir artış söz konusudur (FAO, 2021). Aynı yıllarda dünya kuru üzüm ticaret gelirleri %179 üzerinde artarak dünya üzüm üretim artışının üzerinde bir artış göstermiştir. Nitekim 1995 yılında 678,6 milyon $ olan dünya kuru üzüm ihracat değeri, 2,8 kat artış ile 2020 yılında 1.898 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (FAO, 2021). Dünya kuru üzüm ihracatı yapan ülkelerin başında Türkiye, ABD, Çin, İran, Hindistan ülkeleri yer alırken başlıca ithalatçı ülkeler ise İngiltere, Almanya ve Hollanda'dır.

Üretimi ve ihracatı bakımından değerlendirildiğinde kuru üzüm Türkiye için önemli tarım ürünlerinden biridir. 2020 yılı verilerine göre Türkiye dünya kuru üzüm ihracat miktarındaki %33'lük payı ile dünya ihracatı içerisinde ilk sırada yer almaktadır. Bu ihracatın ülke ekonomisine katkısı ise yıllık yaklaşık 574 milyon $ döviz geliri olmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'nin kuru üzüm üretim hedefleri ve bu hedefler doğrultusunda üretim planları incelenmiş olup, ihracata yönelik yapılan üretimin ihracatı önündeki engellerin neler olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma sonunda kuru üzüm üretimi ve ihracatını etkileyen etmenlerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmış ve bu doğrultuda belirlenecek olan ticaret politikasında izlenecek yolun belirlenmesinde yardımcı olması hedeflenmiştir.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Demiray ve Hatırlı (2021) tarafından yapılan 'Türkiye'nin Kuru Üzüm İhracatının Ekonometrik Analizi' adlı çalışmada, Türkiye kuru üzüm ihracatını etkileyen faktörlerin neler olduğu üzerinde çalışılmış ve ekonometrik analizi yapılmıştır. Çalışma analizine 1995-2019 yılları arasındaki veriler konu olmuştur. Çalışmanın kapsamında Türkiye'nin kuru üzüm üretim miktarı, ihracat miktarı ve ihracat gelirleri, döviz kurları, Türkiye'nin ve dünyanın ihracat gelirleri ve Türkiye'nin bunun içindeki payı, Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkeler ve bu ülkelerin ithalatını etkileyen faktörler başlıkları üzerinde durulmuştur. 2021 yılında yapılan bu çalışma hazırlanan araştırma için de önemli bir kaynak oluşturmuştur.

TMO (2020) Kuru üzüm sektörüne yönelik yıllık yayınlanan raporda, Türkiye ve dünyada üretim, tüketim, ihracat, ithalat gibi kuru üzüm piyasasının yıllık gelişim rakamları verilmiştir. Bu raporda Türkiye'nin üretim miktarı, ihracat değeri ve ihracat yaptığı ülkeler, yıldan yıla oluşan dalgalanmalar incelenmiştir.

Karlı ve ark (2018). 'Türkiye'nin Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracat Potansiyeli' adlı çalışmanın konusunu Türkiye'nin çekirdeksiz kuru üzüm üretimi ihracatı ve bunlar üzerinde etkili olan faktörlerin neler olduğu, ihracat potansiyeli ve ihracatta yaşanan problemler ile üretici örgütlerinin piyasadaki rolü başlıkları üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada kuru üzüm ihracatı ve kuru üzüm ihracatı üzerindeki etkiler belirlenerek dış politika araçları ile aksak yönlerin oluşturduğu sorunlara çözüm önerilerinde bulunmak ve ticaretine katkı sağlanmak amaçlanmıştır.

Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2019) tarafından hazırlanan 2018 yılı Çekirdeksiz Kuru Üzüm Raporu Türkiye ve dünyada üretim, tüketim, ihracat, ithalat gibi kuru üzüm piyasasının yıllık gelişim rakamlarını yayımlamaktadır. Bu raporda Türkiye'nin üretim miktarı, ihracat değeri ve ihracat yaptığı ülkeler, yıldan yıla oluşan dalgalanmalar incelenmektedir. Bu inceleme sonuçlarının yıllık raporlar halinde hazırlanması kuru üzüm piyasasının aksak yönlerinin belirlenmesine katkıda bulunmaktadır.

Ünal ve Soltekin (2018) 'Dünya Kurutmalık Üzüm Üretimi ve Ticareti' çalışmasında, dünya kuru üzüm ticareti ve Türkiye'nin bu pazar içinde yeri üzerinde durulmuştur. Türkiye'nin üretimde ve ihracatta dünyada ilk sırada geldiği ancak bu durumu döviz getirisi ve rekabet edebilirlik açısından iyi değerlendiremediğine dikkat çekilmiştir. Gerek ithalatçı ülkelerin istediği standartlara uygun üzüm üretiminde ve gerekse fiyatta rekabet edebilirlik açısından yeterli olmadığına vurgu yapılmıştır. İhracatta rakip ülkelerin iyi tanınması gerektiği, diğer ülkelerin artan arzına karşın Türkiye'de fiyat ve ihracat miktarının yerini koruması için uygulanabilir dış politika araçlarının üretilmesi gerektiği belirtilmiş olup, dünya standartlarına uygun üretim yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

FAO ve OIV (2016) 'Non-alcoholic products of the vitivinicultural sector intended for human consumption' başlıklı rapor Uluslararası Asma ve Şarap Organizasyonu (OIV) ve Gıda ve Tarım Birleşmiş Milletler Örgütü (FAO) tarafından hazırlanmıştır. İnsan tüketimi için üzüm pazarı (özellikle sofralık ve kuru üzüm) küresel analizi yapılarak en son doğrulanmış veriler sunulmuştur. 2000 yılından bu yana; pazar büyüklüğü, tüketim için uygunluk, görünür tüketim, üretim, ithalat ve ihracat verileri incelenmiştir. İki bölümden oluşan raporun birinci bölümünde gıda kullanımlarına ilişkin genel hususlara yer verilmiştir. Bu kapsamda bağcılık, üzüm ürünleri, üzümlerin besin değeri konuları açıklanmıştır. İkinci bölümde ise küresel pazarın doğrusal analizi yapılmıştır. Sofralık ve kuru üzümde üretim, tüketim, ithalat ve ihracatta doğrulanmış en son veriler sunulmuştur.

Kenanoğlu Bektaş ve Miran (2006) 'Manisa ve İzmir İllerinde Geleneksel ve Organik Çekirdeksiz Kuru Üzümün Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi.' Organik kuru üzüm üretimi ile geleneksel koşullarla üretilen kuru üzüm ekonomik kriterleri göz önünde bulundurularak karşılaştırma yapılmıştır. Bu karşılaştırma bulguları üzerinde durulmuş ve birbirine göre üstün ve zayıf yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Her iki yöntemle üretim yapan üreticilerin sorunları ortaya konmuş ve çözüm önerileri sunmaya çalışmıştır.

Ateş ve Karabat (2016) 'Organik Sultani Çekirdeksiz Kuru Üzüm Üretiminde Klinoptilolit Minerali Uygulamasının Üretim Maliyetleri Üzerine Etkileri.' Kullanılan klinoptilolit minerali uygulamasının çekirdeksiz kuru üzüm üretiminin verimi ve dolayısıyla da üretim maliyetlerinin üzerinde nasıl bir etkisi olduğu ile ilgili bir çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmanın sonucunda klinoptilolit uygulanan sultani çekirdeksiz kuru üzüm parsellerinde bir verim artışı olduğunun ve dolayısıyla da üretim maliyetlerinin klinoptilolit uygulanmayan parsellere oranla azaldığı ve klinoptilolit uygulamanın avantajlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Semerci ve ark. (2015) tarafından hazırlanan 'Türkiye Bağcılığının Genel Durumu' konulu araştırmada, dünyanın ve Türkiye'nin bağ alanları ve üzüm üretimi açısından son yirmi yıllık gelişimi üzerinde çalışılmıştır. Çalışma içeriğinde Türkiye'nin dünya üzüm üretimi içindeki yeri, Türkiye üzüm üretiminin hangi bölgelerde ve illerde hangi çeşitlerin yoğunlukla üretildiği ve bu üretim ile ilgili nasıl bir destekleme politikasının izlendiği üzerinde durulmuştur. Çıkarılan sonuçlardan ülke bağcılığı ile ilgili çıkan sorunlara yönelik çözüm önerisi sunulmaya çalışılmıştır.

Bashimov (2017) 'Türkiye'de Üzüm Üretimi ve İhracat Performansı' adlı çalışmasında, Türkiye'nin kuru üzüm dış piyasasında rekabet edebilirlik durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada Uluslararası Ticaret Merkezi'nin 2001-2015 yılları verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Türkiye'nin kuru üzüm ihracatında rekabet gücünün yüksek olduğuna piyasadaki etkinliğinin artması için daha kaliteli ürünler üretmesi gerektiği, markalaşma yolunda adım atması ve oluşturduğu markaların tanıtımını iyi yapması gerektiği belirlenmiştir.

Erkan (2012) ‘Türkiye’nin Geleneksel İhraç Tarım Ürünlerinde Uzmanlaşma Düzeyi’ başlıklı çalışmasında Türkiye geleneksel ihraç ürünleri olarak kabul edilen ürünler şunlardır; badem, ceviz, fındık, antepfıstığı, kuru kayısı, kuru incir, kuru üzümdür. Bu sayılan ürünlerin ihracatında 1993-2010 yıllarının verileri göz önünde bulundurularak rekabet gücü ve uzmanlaşma endeksleri hesaplanmıştır. Çalışma sonunda badem ve cevizde uzmanlaşmanın olmadığı ve rekabet edebilirlik yönünde dezavantajlı olduğu sonucuna varılmış olup, diğer geleneksel ihraç ürünlerinde uzmanlaşmanın ve rekabet gücünün olduğu sonucuna varılmıştır.

Miran ve ark. (2015) tarafından yapılan ‘Uluslararası Kuru Üzüm Piyasasında Rekabet Edebilirlik Üzerine Bir Araştırma’ çalışmasında çekirdeksiz kuru üzüm ihracatçı ülkelerin birbirlerine göre avantajları ve olumsuz yönleri karşılaştırılmıştır. Bu ülkeler ihracatta ilk sırada gelen Türkiye, ABD, İran, Şili ve Yunanistan gibi kuru üzüm piyasasında söz sahibi ülkelerdir. Bu ülkelerin toplam ihracat içindeki payları, ihracat fiyatları, ihraç ettiği ürünün kalitesi, miktarı ve arz miktarında yaşanan değişiklikler açısından karşılaştırma yapılmıştır.

3. MATERYAL VE METOT

3.1. Materyal

Bu araştırmanın ana materyalini daha önce yapılmış çalışmalar, sektör raporları, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanı (Trademap), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) gibi istatistik kurumlarından yararlanılarak elde edilen ikincil veriler kullanılmıştır. Buna ek olarak ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından internet ortamında yayınlanan raporlardan, belge ve bilgilerden yararlanılmıştır.

3.2. Yöntem

Çalışmada Türkiye'de kuru üzüm üretimi, tüketimi ve pazarlanması incelenerek kuru meyve piyasası içerisinde kuru üzümün mevcut durum analizi yapılmıştır. Bu çalışmada Türkiye kuru üzüm piyasasını değerlendirmek için piyasa verilerinden yararlanılarak sektör sorunları ve çözüm önerileri analizi yapılmıştır. Derlenen veriler çizelge haline getirilmiş, gerekli hesaplamalar yapılarak mutlak ve oransal değerler şeklinde çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda 'SWOT Analizi' yapılmış olup Türkiye kuru üzüm piyasasının aksak yönleri ve fırsatları tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.2.1. Tabloların Oluşturulmasında Kullanılan Yöntem

Bu çalışmada kuru üzüm piyasası ile ilgili veriler yayınlayan kurum ve kuruluşların veri tabanlarından elde edilen istatistiki verilerden yararlanılarak tablolar hazırlanmıştır. Bu tablolarda genellikle 2012 yılından 2021 yılına kadar olan son on yılın verileri kullanılmıştır. Bu veriler Türkiye kuru meyve üretim miktarı ve değeri, kuru üzüm üretim miktarı ve değeri, Türkiye'nin ülkeler bazında kuru üzüm ihracat değeri, Türkiye'nin yaş üzüm üretim miktarı ve ekim alanı verileri TÜİK (Türkiye İstatistik kurumu) veri tabanından elde edilmiş ve tablolar haline getirilmiştir. Türkiye'nin ülkelere göre kuru meyve ihracat değeri ve ürün bazında kuru meyve ihracat değeri ve miktarı verileri TİM (Türkiye İhracatçılar Birliği) veri tabanından elde edilmiş ve tablolar haline getirilmiştir. Dünya üretim ve ihracatı ile ilgili diğer veriler TMO'nun (Toprak Mahsulleri Ofisi) yıllık yayımlanan raporlarından ve çeşitli kurum-kuruluşların veri tabanından ve bakanlıkların yayımladığı raporlardan elde edilmiştir. Hazırlanan bu tablolardan Türkiye'nin kuru üzüm verileri incelenerek sektörün mevcut durum analizi yapılmış olup on yıl öncesine göre değişimi ve bu veriler doğrultusunda gelecek durum analizi ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.2.2. SWOT Analizinin Hazırlanmasında Kullanılan Yöntem

Plan ve stratejilerin ortaya konması amacıyla kuru üzüm sektörünü geliştirmek için SWOT (Strengths, Weakness, Opportunities, Threats) analizinden yararlanılmıştır.

Kuru üzüm sektörünü geliştirebilmek için SWOT analizinin yararı ilk olarak sektörün mevcut durumu analiz edilerek güçlü ve zayıf yönler ile fırsat ve tehdit unsurları tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra ise gelecek durumu analiz ederek sektörün bugünü ve yarınının daha iyi görülmesini ve değerlendirilmesini sağlayan bir mercek gibidir.

Bu çalışmada sektörle alakalı verilerden oluşturulan tablolardan elde edilen sonuçlar ve bu sonuçtan yararlanılarak varılan çıkarımlardan SWOT analizi oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda güçlü ve zayıf yönler ile fırsat ve tehdit unsurları kendi başlıkları altında verilmiştir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Meyvelerin Kurutulması

Türkiye'nin gerek matematiksel olarak orta kuşakta yer alması ve gerekse özel konumunun uygunluğu ile taze meyve ve sebze üretimi oldukça yüksektir. Taze meyve ve sebze üretiminin yaz aylarında yüksek olması nedeniyle üretim fazlasını diğer mevsimlerde de tüketebilmek için birçok meyve sebze saklama ve muhafaza yöntemi kullanılmaktadır. Meyve ve sebzeleri kurutarak saklamak ise bilinen en eski saklama yöntemidir.

Meyve ve sebzeleri kurutmak kısaca meyve ve sebze bünyesindeki %70-95 civarındaki suyun kurutularak %10-20 seviyesine indirmektir. Bu şekilde mikroorganizmaların gelişmesi durdurulur ve meyve ve sebzelerin uzun süre bozulmadan saklanabilir duruma gelmesi sağlanır (Yiğit, 2019).

Gıdaların kurutularak muhafaza edilmesi, çok eski zamanlardan günümüze kadar kullanımı devam eden önemli gıda muhafaza yöntemlerinden biridir. Meyve ve sebzelerin muhafaza süresini arttırmak için gerçekleştirilen soğutma, dondurma, kimyasal maddelerle muamele etme, oksijensiz ortamda depolama, ultraviyole ve radyoaktif ışınlardan yararlanma gibi yöntemler uygulanmasına rağmen bu uygulamaların içinde kurutma yöntemi diğer yöntemlere kıyasla öne çıkmaktadır (Demiray ve Tülek, 2008).

Kurutulmuş ürünün hacmi ve ağırlığı azaldığında taşıma maliyetlerinin azalması kurutma işleminin avantajları arasındadır. Küçülen hacim ve azalan ağırlıktan dolayı paketlenme konusunda da diğer saklama yöntemlerine göre üstünlük sağlamaktadır. Diğer saklanma koşulları ile kıyaslandığında yine saklanma ve dayanma süresi daha uzundur. Doğrudan tüketildiği gibi, karışımlara girme ve ara ürün olarak tüketilme ve karışımlarda kullanma gibi avantajlar sunmaktadır. Ambalaj hatalarından kaynaklı bozulma olasılığı azdır. Daha yoğun besin içeriği bulundurmaktadır ve enerji tasarrufu sağlamaktadır (Yiğit, 2019).

Türkiye'de genellikle geleneksel olarak güneşte kurutma yönteminden yararlanılmaktadır. Coğrafi konumu itibariyle genellikle Akdeniz, Ege ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde meyveler güneş ışığında kurutulduktan sonra saklanmaktadır veya piyasaya sürülmektedir. Açıkta kurutma yönteminin yanında son zamanlarda yapay kurutma yöntemi de yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kurulum ve işletme maliyeti güneşte kurutmaya göre yüksek olmasına rağmen nihai ürün olarak daha kaliteli ürün elde edilmesi nedeniyle yapay kurutma da tercih edilmektedir (Gürhayta ve Çağındı, 2016).

Günümüzde ticari amaçla kurutma yapıldığında daha çok yapay kurutma yöntemleri uygulandığı görülmektedir. Bunun başlıca nedenleri kötü iklim koşullarından olumsuz etkilenme riskini ortadan kaldırmak, güneşte kurutmada oluşabilecek aflatoksin oluşumunun önüne geçmek ve kurutma süresini kısaltmaktır (Gürhayta ve Çağındı, 2016).

Kurutma işleminin ekonomik olabilmesi için kurutma yapılacak sebzeler ve meyveler üretimin yoğun olduğu mevsimde toplanmalı ve kurutulmalıdır. Kurutma işlemi gerçekleştirilirken ürünün kalitesinin bozulmaması, uygun maliyette alet-donanım ve iş gücü kullanımına dikkat edilmesi gerekmekte ve kurutma yöntemi tercihi o doğrultuda yapılmalıdır (Gürlek ve Ark, 2015).

4.2. Kuru Meyve Piyasası

Türkiye'de kuru meyve üretimi yaş meyve üretimine paralel olarak yüksektir ve Türkiye dünyada önemli üreticiler arasındadır. Buna rağmen kuru meyve tüketimi beklenilen düzeyde değildir. Kuru meyve üretimi genel itibarı ile ihracata yönelik yapılmaktadır.

Türkiye kuru meyve üretiminde ve ticaretinde dünyanın önde gelen ülkelerinden biri konumundadır. Kuru meyve piyasasında var olan yerini koruması ve hatta pazar payını arttırması adına sürdürülebilir bir üretim ve sağlık standartlarına uygun bir üretim yapması gerekmektedir. Bunun yanında fiyatlar konusunda da dış piyasada rekabet gücünün yüksek olması şarttır. Var olan pazarları koruması ve oluşabilecek dış politika sorunlarına karşı yeni pazarlar bulmaya çalışması ve piyasaya uygun kalitede ürün üretmesi kuru meyve piyasası üzerinde durulması gereken diğer önemli başlıklardandır (Anonim, 2016).

4.2.1. Türkiye'de Kuru Meyve Üretimi

TÜİK, Sanayi Ürünleri Yıllık Üretim ve Satış İstatistikleri verilerine göre Türkiye kuru meyve üretim miktarı 2021 yılında 448 bin ton 'dur ve 2020 yılına göre %2 artış görülmektedir 2012 yılına göre ise artış %14 civarındadır. Üretim değerlerini inceleyecek olursak son on yılda kuru meyve üretim değeri %550 civarında artarak 2021 yılında 11 milyar TL olmuştur. Bir önceki yıla göre artış oranı ise %50 düzeyindedir. Satış miktarı ve değeri de buna paralel bir şekildedir. Üretim ve satış değerinin miktara oranla yaşanan aşırı artışın nedeni ise ülkede yaşanan enflasyondur. Üretilen kuru meyvelerin %99'u ticarete konu olmaktadır. Buradan da anlaşıldığı gibi piyasaya yönelik ciddi bir kuru meyve üretimi mevcuttur. Kuru meyve üreten ve pazarlayan firmaların sayısı da her geçen gün artmaktadır ve 2012 yılında 115 olan kuru meyve pazarlayan firma sayısı 2021 yılında %74 artarak 201'e çıkmıştır (Çizelge 4.1).

Sanayi ürünleri yıllık istatistik verilerine göre değerlendirdiğimiz kuru ürün verileri içerisinde incelemiş olduğumuz kuru meyveler kapsamına; Kuru üzüm, kuru kayısı, kuru erik, kuru elma, kuru şeftali (nektarinlar dâhil), kuru armut, kuru dut, kuru ayva, kuru incir, diğer meyveler ve meyve karışımları girmektedir (TÜİK, 2022).

Çizelge 4.1. Türkiye'de Yıllara Göre Kurutulmuş Meyveler

Yıllar	İşletme Sayısı	Üretim Miktarı (ton)	Üretim Değeri (1000TL)	Satış Miktarı (ton)	Satış Değeri (1000TL)
2012	115	391.198	1.727.875	378.925	1.877.700
2013	128	405.541	2.000.924	392.056	1.939.844
2014	130	377.568	2.336.549	379.833	2.382.907
2015	142	411.445	2.891.498	395.142	2.798.681
2016	172	419.033	3.055.529	416.240	3.070.436
2017	172	480.768	3.696.171	474.153	3.679.692
2018	176	477.041	5.135.860	470.965	5.131.007
2019	175	417.887	5.758.479	422.556	5.900.098
2020	192	438.625	7.636.314	436.070	7.775.891
2021	201	448.657	11.463.398	405.067	10.456.042

Kaynak: TÜİK, 2022

Meyve ve sebze kurutma tesislerinin, meyve üretiminin de yoğun olduğu bölge olan Ege Bölgesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bölgede İzmir ve Manisa kurutma tesislerinin yoğun olduğu illerdir. 2010-2018 döneminde yatırım teşvik belgesi almış olan 47 yatırımın 15'i Manisa'da, 13'ü İzmir'de ve 4'ünün de Aydın'da kayıtlı olduğu görülmektedir. Kurutulan sebze ve meyvelerin ise çoğunlukla domates, üzüm, kayısı ve incir olduğu yapılan incelemeler sonucunda belirlenmiştir (Kartal, 2018).

4.2.2. Türkiye Kuru Meyve Tüketimi

Türkiye'de yurtiçi tüketim istenilen düzeyde olmamakla beraber her geçen gün artmakta ve bütün zincir market reyonlarında kuru meyve ve kuru yemişler bulunmaktadır. Ayrıca hazır çorbalar, bebek mamaları, kahvaltılık gevrekler, diyet ürünleri gibi alanlarda kuru meyve ve sebze tüketimi gıda sanayi hammaddesi olarak da her geçen gün artmaktadır (TMO, 2020).

Bazı kuru meyvelerin Türkiye'deki tüketim miktarları şu şekildedir: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın kuru incir sektör raporuna göre kuru incir tüketimi 6-8 bin ton civarındadır. TMO kuru üzüm sektör raporuna göre kuru üzüm tüketimi ise yaklaşık 50 bin tondur. TMO kuru kayısı sektör raporuna göre kuru kayısı tüketiminin ise 16 bin ton olduğu tahmin edilmektedir (TMO, 2019).

Sağlıklı beslenme için çok faydalı olan kuru meyvelere yönelik tüketim alışkanlığı edinmek son derece önemlidir Mevsiminde ihtiyaç fazlası üretilen ürünün mevsimi dışında besin değerini neredeyse hiç kaybetmeden saklanabiliyor olması açısından tüketimi tercih edilmesi gereken önemli besinlerdendir. Türkiye'de kuru meyve tüketim bilincinin arttırılması gerekmektedir.

4.2.3. Türkiye Kuru Meyve Dış Ticareti

Türkiye'nin kuru meyve dış ticaretine konu olan geleneksel ürünler kuru incir, kuru üzüm, kuru kayısı ve sert kabuklu meyvelerdir. Türkiye'de önemli döviz kaynağı olan bu ürünlere ait üretim ve ihracat verileri aşağıdaki tablolarda detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Türkiye'nin geleneksel kuru meyve sektörünün yıllık yaklaşık 1,4 milyar dolar ihracat değeri vardır. Bu ihracatın yaklaşık %80'i Avrupa Birliği ülkelerine yapılmaktadır. Türkiye'de kuru meyve sektöründe üretilen ürünler ihracata bağımlı ürünlerdir. İhracatçılar Birliği tarafından bu ürünlerin ihracatında pazar çeşitliliği sağlanması istenilmektedir. İhracatında Avrupa Birliği'ne bağımlı olunan kuru meyve ihracat sektöründe oluşabilecek dış politika sorunlarına karşı pazar çeşitliliğini arttırmak, alternatif pazarlar bulmak ve bu pazarlarda etkinliğini arttırmak için çalışmalar yapmak kuru meyve piyasasının yararına olacaktır (Celep, 2021).

Çizelge 4.2'de kuru meyve ihracatı yapılan ülkelerin ihracat değeri, 2020 yılının bir önceki yıla göre değişimi ve ihracat içindeki payı verilmiştir.

Türkiye kuru meyve ihracatının büyük çoğunluğunu Avrupa ülkelerine yapmaktadır. Çizelge 4.2'de görüldüğü gibi Almanya %15'lik bir pay ile kuru meyve ve mamulleri ihracatının yapıldığı ülkelerin başını çekmektedir. Onu sırasıyla %10 ile Birleşik Krallık (İngiltere), %10 ile İtalya ve %7 ile Fransa izlemektedir. Toplam kuru meyve ve mamulleri 2020 yılı ihracat değerine göre 2021 yılında %12 artmıştır. Birleşik Devletler (ABD) %20, İtalya %47, Almanya %16 ile kuru meyve ve mamulleri ihracatının bir önceki yıla göre yaşanan artış oranıdır. Ancak 2020 yılı ihracat değerine göre 2021 yılında İngiltere'ye yapılan ihracatta %15, Avustralya yapılan ihracatta %4 düşüş yaşanmıştır (Çizelge 4.2). Buna ülkeler arası bölgesel ve küresel sorunların sebep olduğu düşünülmektedir. Bu da alternatif pazar gereksiniminin önemini daha iyi anlatmaktadır.

Çizelge 4.2. Türkiye'nin ülkelere Göre Kuru Meyve İhracatı (1000 $)

	1 OCAK - 31 Aralık			
Ülkeler	2020	2021	Değişim	Payı (%)
Almanya	201.341	232.840	16%	15
Birleşik Krallık	188.672	159.889	-15%	10
İtalya	101.166	148.635	47%	10
ABD	92.332	110.374	20%	7
Fransa	93.300	105.393	13%	7
Hollanda	76.320	78.261	3%	5
Avustralya	50.170	48.075	-4%	3
Ege Serbest Bölgesi	31.705	42.776	35%	3
Irak	42.876	42.381	-1%	3
Kanada	32.265	34.201	6%	2
Çin	28.513	33.026	16%	2
Diğer	428.312	496.572	15%	32
Toplam	1.366.970	1.532.425	12%	100

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), 2022

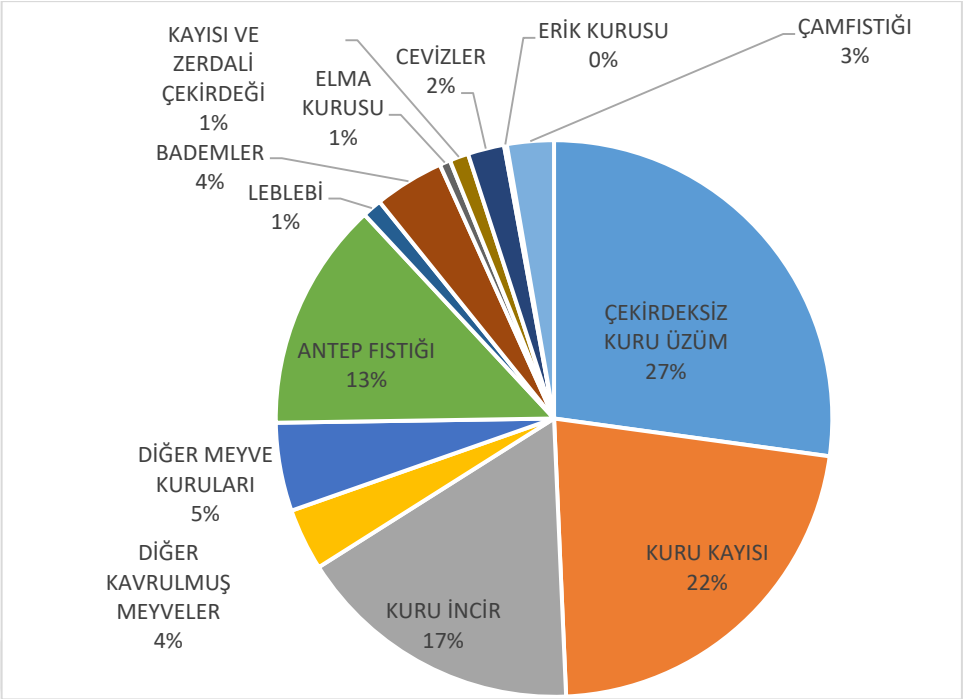
1,5 milyar $ kuru meyve ve mamulleri ihracatının 2021 yılı ürün grubu dağılımına bakıldığında ilk sırada 427 milyon $ ile çekirdeksiz kuru üzüm gelmektedir ve toplam içindeki payı %27'dir. Bunu sırasıyla 348 milyon $ ile kuru kayısı %22, 263 milyon $ ile kuru incir %17 ile izlemektedir. Çizelge 4.3 incelendiğinde çekirdeksiz kuru üzüm miktarı ve değerinde az miktarda bir düşüş olduğu görülmektedir. Miktar olarak bakıldığında ise 2021 yılında toplam 489 milyon ton kuru meyve ve mamulleri ihracatı gerçekleşmiştir ve bir önceki yıla göre %3 artış göstermiştir. (Çizelge 4.3).

Çekirdeksiz kuru üzüm 2021 yılında 2020 yılına göre satış değerinde %8 azalma ile 466 milyon dolar olan satış değeri 427 milyon dolara düşmüştür, miktar olarak ise 12 bin ton ihracat azalması gerçekleşmiştir (Çizelge 4.3). Bu düşüş toplam içinde ciddi bir düşüş olmamakla birlikte bunun nedeninin pandemiden kaynaklı yaşanan küresel krizin ve iklim koşullarının sebep olduğu dalgalanmalardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak son iki yıldır düşüş eğiliminde olması ve diğer kuru meyvelerde artış yaşanması kuru üzüm üretim ve ihracat politikalarının gözden geçirilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Çizelge 4.3. Türkiye Ürün Bazında Kuru Meyve İhracatı

	Ocak-Aralık (1000$)			Ocak-Aralık (ton)		
Ürünler	2020	2021	Değ.	2020	2021	Değ.
Çekirdeksiz Kuru Üzüm	466.244	427.751	-8%	234.875	227.781	-3%
Kuru Kayısı	265.581	348.479	31%	90.122	90.400	0%
Kuru İncir	236.490	263.245	11%	68.221	71.718	5%
Diğer Kavrulmuş Meyveler	50.546	56.663	12%	17.714	21.165	19%
Diğer Meyve Kuruları	84.189	80.759	-4%	22.963	20.564	-10%
Antep Fıstığı	118.923	209.686	76%	10.844	20.332	87%
Leblebi	16.496	17.858	8%	12.235	12.646	3%
Bademler	65.798	63.909	-3%	6.910	7.343	6%
Elma Kurusu	8.218	9.871	20%	4.522	5.489	21%
Kayısı Ve Zerdali Çekirdeği	9.783	17.321	77%	3.741	5.419	45%
Cevizler	32.151	33.358	4%	3.519	4.714	34%
Erik Kurusu	1.954	2.585	32%	477	805	69%
Çamfıstığı	42.091	42.793	2%	661	640	-3%
Toplam	1.398.464	1.574.278	13%	476.804	489.016	3%

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), 2022

Şekil 4.1. Türkiye'nin Kuru Meyve İhracatı 2021 (1000$)
Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), 2022

Şekil 4.1'de görüldüğü gibi antepfıstığı, badem, ceviz, çamfıstığı, leblebi, kayısı ve zerdali çekirdeği, elma kurusu, erik kurusu ihraç edilen diğer kuru meyve ve mamulleri ürünlerindendir. Grafiğe bakıldığında ihraç edilen ürünlerin toplam ihracatının yaklaşık %80'i kuru üzüm, kuru kayısı, kuru incir ve Antep fıstığından oluşmaktadır, diğer kuru meyvelerin ihracat değeri %20 civarındadır (Şekil 4.1).

4.3. Yaş Üzüm Piyasası

Bağcılık tarihi çok eskiye dayanan tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli bir tarımsal faaliyet ve geçim kaynağı olmuştur. Bağcılığın birçok iklim ve tarım alanında yapılabiliyor olması, yetiştiriciliği için yoğun bir tarımsal uğraşı gerektirmemesi üzümün nihai ürün olarak gerek mevsiminde gerekse işlenerek mevsimi dışında tüketilebiliyor olmasından dolayı önemli bir gıda kaynağıdır. Ayrıca ülke ekonomisine katkısından dolayı bağcılığın Türkiye için önemi büyüktür (Ateş ve Karabat, 2016).

Türkiye'de üzüm üretiminin yoğunlaştığı bölgelere bakıldığında Akdeniz Bölgesi'nde erkenci sofralık üzüm çeşitlerinin, Marmara'da daha çok şaraplık ve sofralık üzüm çeşitlerinin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sofralık, şaraplık, şıralık, çekirdekli kurutmalık olmak üzere birçok üzüm çeşidi üretilmektedir. Ege Bölgesi'nde de özellikle ihracata yönelik çekirdeksiz kurutmalık üzüm üretimi yoğun olarak yapılmaktadır (DİKA, 2021).

Türkiye'de yetiştirilen üzümlerin birçok kullanım alanı vardır. Sofralık, kurutmalık, şıralık olarak değerlendirilmesinin yanında alkol, üzüm suyu, sirke, pekmez, pestil, köme, koruk

suyu gibi birçok şekilde tüketilmektedir. Bunun yanı sıra asmanın yaprağı da gerek salamura yapılarak gerekse taze olarak Türkiye'de geleneksel bir gıda ürünü olarak tüketilmektedir (Erkan, 2012).

Türkiye'nin üzüm üretim miktarı yıllık ortalama 4 milyon ton olup; %50'si sofralık üzüm, %35'i kurutmalık üzüm, %15'i şıralık üzüm olarak üretilmektedir. Üzüm üretimi yapılan tarım alanı miktarı 2020 yılı rakamları itibari ile 409 bin hektardır ve bağ alanlarında 10 yıllık bir periyodda %10 gibi bir düşüş yaşanmıştır. Üzüm üretim alanındaki düşüşe rağmen üretim miktarında çok değişiklik yaşanmamıştır. Bunun nedeni ise üretimde yaşanan verim artışları gösterilebilir (Demiray ve Hatırlı, 2021).

Türkiye'de yetiştiriciliği yapılan 1.200'den fazla üzüm çeşidi bulunmaktadır. Bu çeşitlilikten dolayı Türkiye, dünyanın üzüm genetik merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu çeşitler içinden yaklaşık 50-60 üzüm çeşidinin Türkiye'de ticari olarak yetiştiriciliği yapılmaktadır (Demiray ve Hatırlı, 2021).

4.3.1. Türkiye Yaş Üzüm Üretimi

Türkiye'de üzüm yetiştiriciliğinin çok eski zamanlardan beri yapılmasında ve birçok çeşidin bulunmasında; iklim şartlarına uyum sağlaması, farklı toprak türlerinde yetiştiriliyor olması, çoğaltma yöntemlerinin kolay olması ve üzümün birçok yöntemle saklanabiliyor olması gibi birçok faktör üzümün Türkiye'de yetiştirilen önemli kültür bitkilerinden biri haline getirmiştir (Demiray ve Hatırlı, 2021).

Üzümün ana vatanının Kafkasya, Hazar Denizi civarı ile Kuzeydoğu Anadolu çevresi olduğu tahmin edilmektedir. Yapılan arkeolojik ve jeolojik çalışmalar sonucuna göre üzüm yetiştiriciliğinin 60 milyon yıl öncesine dayandığı sonucuna varılmıştır (Semerci ve Ark, 2015).

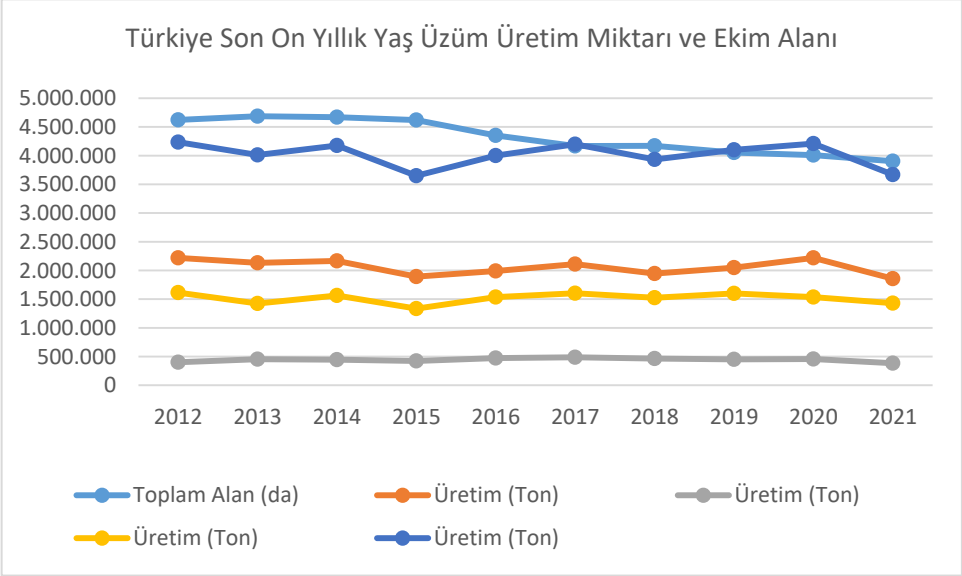
Türkiye'de üretilen üzüm miktarının 2 milyon 218 bin tonu sofralık, 456 bin tonu şaraplık, 1 milyon 535 bin tonu da kurutmalıktır. Kurutmalık üzümün 346 bin tonu çekirdekli ve 1 milyon 188 bin tonu çekirdeksiz üzümdür. Toplam 4 milyon 200 bin ton üzüm üretimi 4 milyon dekar alanda yetiştirilmiştir. Toplam üzüm üretimi içindeki kurutmalık üzüm üretiminin payı %36 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2021).

Ülkemiz yaş üzüm ekiliş alanları azda olsa bir düşüş eğilimi göstermektedir. Bağ alanlarında 2012 yılına göre 2021 yılında %16 oranında bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş daha çok çekirdekli sofralık üzüm üretiminde gerçekleşmiştir. Ekim alanındaki düşüşe karşılık üretim miktarında son on yılda dalgalanmalarla birlikte ciddi bir değişiklik görülmemiştir. Ekim alanlarındaki azalışa karşın üretimde değişiklik olmaması geliştirilmiş üretim teknikleri ve yapılan ıslah çalışmaları ile oluşan verim artışlarından kaynaklanmaktadır (Çizelge 4.4).

Çizelge 4.4. Türkiye Son On Yıllık Yaş Üzüm Üretim Miktarı ve Ekim Alanı

Yıllar	Toplam Alan (da)	Üretim (ton)			
		Sofralık	Şaraplık	Kurutmalık	Toplam
2012	4.622.959	2.219.813	400.659	1.613.833	4.234.305
2013	4.687.922	2.132.602	455.229	1.423.578	4.011.409
2014	4.670.929	2.166.749	445.127	1.563.480	4.175.356
2015	4.619.557	1.891.910	423.527	1.334.563	3.650.000
2016	4.352.269	1.990.604	472.534	1.536.862	4.000.000
2017	4.169.068	2.109.000	488.000	1.603.000	4.200.000
2018	4.170.410	1.945.262	463.647	1.524.091	3.933.000
2019	4.054.387	2.050.000	451.000	1.599.000	4.100.000
2020	4.009.979	2.218.056	456.353	1.534.499	4.208.908
2021	3.902.211	1.856.929	382.911	1.430.160	3.670.000

Kaynak: TÜİK, 2022

Şekil 4.2. Türkiye Son On Yıllık Yaş Üzüm Üretim Miktarı ve Ekim Alanı
Kaynak: TÜİK, 2022

Şekil 4.2 incelendiğinde ekim alanında bir azalış eğiliminin olduğu toplam üretimde ise yıllar itibariyle dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Oluşan dalgalanmanın daha çok sofralık ve kurutmalık üzümlerde gerçekleştiği şaraplık üzüm üretim miktarında daha az değişim olduğu görülmektedir (Şekil 4.2).

4.3.2. Türkiye Yaş Üzüm Tüketimi ve İhracatı

Türkiye'de yaş üzüm büyük çoğunlukla yurtiçinde tüketilmektedir, ihracatın toplam üretim içindeki payı ise %6 olup son on yılda ciddi bir değişiklik göstermemiştir. Türkiye 2019 yılı yaş üzüm ihracat miktarı 205 bin ton civarında gerçekleşmiştir (TÜİK, 2021).

Kuru üzümün aksine yaş üzüm daha çok iç piyasada tüketilmek üzere üretilmektedir. Üzüm sofralık olarak tüketiminin yanı sıra kuru üzüm, pekmez, pestil, şarap, şirke gibi işlenmiş ürünleri elde etmek için de kullanılmaktadır (Anonim, 2018).

4.4. Kuru Üzüm Piyasası

4.4.1. Kuru Üzüm Üretimi

Dünya Kuru Üzüm Üretimi

Dünya kuru üzüm üretimi son beş yılda fazla değişmemekle birlikte ortalama 1,2–1,3 milyon ton civarındadır. Kuru üzüm üretimi yapan ülkeler arasında en çok üretim yapan ülkelerin Türkiye, ABD ve İran olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 2016-2020 yılları arasında ortalama 290 bin ton, ABD'nin 230 bin ton ve İran'ın 167 bin ton üretimi bulunmaktadır. Bu üç ülke ortalama 674 bin ton ile dünya kuru üzüm üretiminin yarısını gerçekleştirmektedir. Çizelge 4.5'te görüldüğü gibi, Türkiye dünya kuru üzüm üretiminin %23'ünü tek başına gerçekleştirmektedir. Türkiye, ABD, İran ve Çin ise dünya kuru üzüm üretiminin %70'ine sahiptir (Çizelge 4.5).

Türkiye üretim ve ihracatı bakımından çekirdeksiz kuru üzüm piyasasında dünyanın önde gelen ülkesi konumundadır. Bu ticarete konu olan çeşit Sultani Çekirdeksiz kuru üzüm çeşididir. Türkiye dünyanın önde gelen bağcı ülkelerinden olmasına rağmen dış ticarete konu olan çeşit sadece Sultani kuru üzüm çeşididir. Sofralık üzümler daha çok iç piyasada tüketilmektedir (TMO, 2020).

Diğer tarım ürünlerinde olduğu gibi çekirdeksiz kuru üzüm üretimi üzerinde de iklim koşullarının etkisi çok büyüktür. İklim koşullarından dolayı üretimde yıldan yıla dalgalanmalar olmakla birlikte dünya çekirdeksiz kuru üzüm üretim miktarı yıllık 1 milyon 327 bin ton seviyesindedir. Türkiye'nin bu üretin miktarı içindeki payı dünya üretiminin yaklaşık %20'sini oluşturmakta olup, 260-300 bin ton civarındadır. Bu üretin miktarı ile Türkiye dünyanın en büyük çekirdeksiz kuru üzüm üreticisidir (Çizelge 4.5).

Çizelge 4.5. Dünya Kuru Üzüm Üretimi (ton)

Ülkeler	2016	2017	2018	2019	2020	Ortalama
Türkiye	313.000	310.000	261.000	305.000	261.000	290.000
ABD	243.000	215.000	226.000	225.000	243.000	230.400
İran	200.000	125.000	170.000	170.000	170.000	167.000
Çin	130.000	130.000	170.000	180.000	170.000	156.000
Şili	60.000	60.000	60.000	65.000	60.000	61.000
G. Amerika	78.000	95.000	99.500	109.000	99.500	96.200
Arjantin	18.000	35.000	39.500	44.000	39.500	35.200
Diğer	236.000	248.000	252.000	195.000	284.450	243.090
Toplam	1.278.000	1.218.000	1.278.000	1.293.000	1.327.450	1.278.890

Kaynak: TMO, 2021

.Türkiye Kuru Üzüm Üretimi

Ülkemizde kuru üzüm üretimi genel itibari ile çekirdeksiz kuru üzüm olarak gerçekleşmektedir. Çekirdeksiz kuru üzüm üretimi, büyük üreticiler tarafından dış ve iç piyasada pazara sunulmak üzere üretilmektedir. Bu üretim çoğunlukla sözleşmeli üretim şekli ile birlikler tarafından koordine edilmektedir. Bunun haricinde aile işletmeleri aile içi tüketim ve yöresel pazarlara yönelik çekirdekli kuru üzüm üretimi gerçekleşmektedir (Anonim, 2018).

Türkiye'de çekirdeksiz kurutmalık üzüm üretimi, Ege Bölgesi'nin Manisa, İzmir, Denizli, Uşak illerinde yoğun olarak gerçekleştirilmektedir. İlçeler bazında ise Turgutlu, Menemen, Salihli, Kemalpaşa, Akhisar, Çal ve Çivril'de üretimi daha yoğundur. Üretim miktarının oransal dağılımına bakıldığında, Manisa'da %87, İzmir'de %9 ve Denizli'de %4 civarında olduğu görülmektedir. Ayrıca, Ege Bölgesi'nde üretilen çekirdeksiz kuru üzümler ihracata yönelik üretilmektedir. Ticari anlamda çekirdeksiz kurutmalık üzüm üretimi yapılan bu bölgelerde dekara verim ortalama 1700 kg civarındadır (Çizelge 4.6).

Çizelge 4.6. İller Bazında Çekirdeksiz Kurutmalık Üzüm Üretim Miktarı (ton)

İller	2020			2021		
	Üretim (ton)	Alan (da)	Verim (Kg/da)	Üretim (ton)	Alan (da)	Verim (Kg/da)
Manisa	1.065.263	628.573	1.695	990.762	644.369	1.538
İzmir	72.116	47.526	1.517	67.235	46.212	628
Denizli	49.389	62.798	786	63.865	67.706	943
Uşak	971	1.645	590	732	1.165	1.455

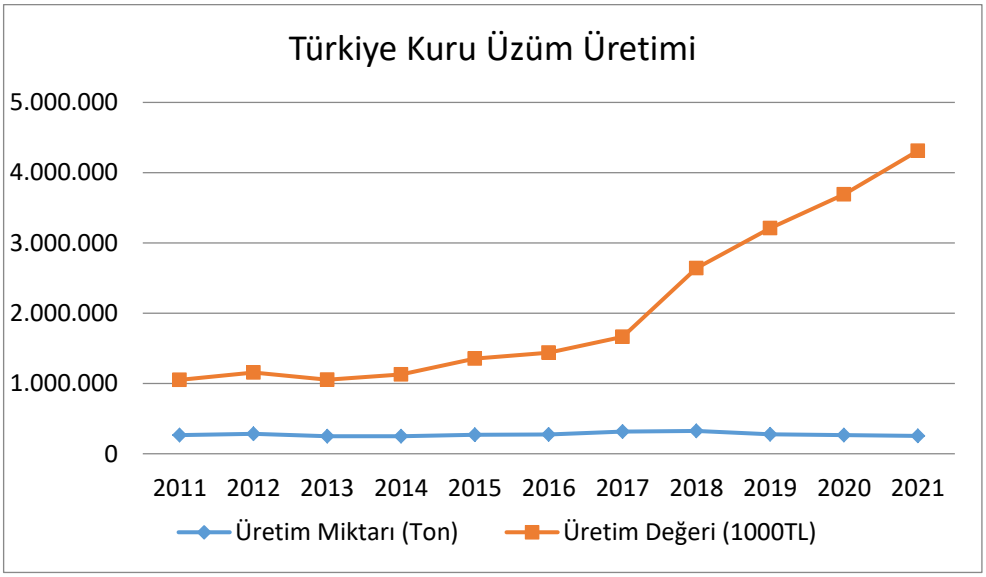
Kaynak: TÜİK, 2022

TÜİK, Sanayi Ürünleri Yıllık Üretim ve Satış İstatistikleri verilerine göre Türkiye kuru üzüm üretim miktarı 2020 yılında 277 bin tondur. 2019 yılına göre %5 azalmış olup, üretilen kuru üzümlerin %99'u ticarete konu olmaktadır. Çizelge 4.7'de görüldüğü üzere piyasaya yönelik ciddi bir kuru üzüm üretimi mevcuttur. Kuru üzüm üreten ve pazarlayan firmaların sayısı da her geçen gün artmaktadır. 2011 yılında 37 olan kuru meyve pazarlayan firma sayısı, 2020 yılında %10 artarak 41'e çıkmıştır. Türkiye'nin kuru üzüm üretim değeri 2011 yılında 1 milyar TL olan üretim değeri yaklaşık %300 artarak 2020 yılında yaklaşık 4 milyar TL seviyesine ulaşmıştır (Çizelge 4.7).

Çizelge 4.7. Türkiye Kuru Üzüm Üretimi

Yıllar	İşletme Sayısı	Üretim Miktarı (ton)	Üretim Değeri (1000TL)	Satış Miktarı (ton)	Satış Değeri (1000TL)
2011	37	266.010	1.052.684	267.221	1.056.618
2012	36	284.714	1.155.679	275.520	1.116.808
2013	34	249.541	1.054.607	247.227	1.060.278
2014	32	250.020	1.128.450	250.692	1.147.238
2015	33	269.733	1.353.805	262.208	1.317.206
2016	32	274.526	1.438.434	274.522	1.439.342
2017	35	316.845	1.664.200	313.401	1.645.431
2018	37	324.133	2.642.389	321.135	2.626.123
2019	36	277.836	3.210.836	277.924	3.214.671
2020	40	265.967	3.692.217	268.964	3.733.285
2021	41	255.288	4.311.289	244.044	4.127.005

Kaynak: TÜİK, 2022

Şekil 4.3. Türkiye Kuru Üzüm Üretimi
Kaynak: TÜİK, 2022

Şekil 4.3 incelendiğinde üretim değerinde yaklaşık 3 kat gibi bir artış olduğu, buna karşılık kuru üzüm üretim miktarında ise ciddi bir değişiklik olmadığı net bir şekilde görülmektedir.

4.4.2. Kuru Üzüm İhracatı

Kuru üzüm dış ticareti üreticiler için her geçen gün önem kazanmaktadır. Kuru üzüm ihracat piyasasında önde gelen ülkeler sırası ile Türkiye ve ABD'dir. Türkiye ve ABD birlikte dünya kuru üzüm ihracatının yarısını gerçekleştirmektedir. Kuru üzüm üretim ve ihracatını yapan diğer önemli ülkeler; İran, Çin, Hindistan, Yunanistan, Güney Afrika, Afganistan ve Rusya'dır. Kuru üzüm ithalatı ise genellikle İngiltere, Almanya, Hollanda gibi Avrupa ülkeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin de en önemli kuru üzüm pazarı Avrupa ülkeleridir (Anonim, 2021).

Dünya Kuru Üzüm İhracatı

TMO'nun 2020 yılı kuru üzüm sektör raporuna göre, kuru üzüm ihracatının yarısından fazlası Avrupa Birliği ülkelerine yapılmaktadır. Türkiye kuru üzüm ihracatının %85'i, ABD'nin %50'si ve İran'ın da %35'i Avrupa ülkelerine yapılmaktadır. Bundan dolayı kuru üzüm piyasası açısından Avrupa ülkeleri önemli bir pazar niteliğindedir. ABD daha çok Almanya, İngiltere ve Hollanda'ya ihracat yaparken Türkiye genellikle Avrupa'nın bütün ülkelerine kuru üzüm ihracatı yapmaktadır.

İran'ın Avrupa ülkelerindeki pazarı ise genellikle Doğu Avrupa ülkeleridir. İran, Avrupa'nın diğer ülkelerine ürün kalitesi iyi olmadığı için ihracat yapamamaktadır. Coğrafi yakınlığı nedeni ile Arap yarım adasına, fiyatların düşük olmasından dolayı da Doğu Avrupa'ya kuru üzüm ihracatı yapabilmektedir (TMO, 2020).

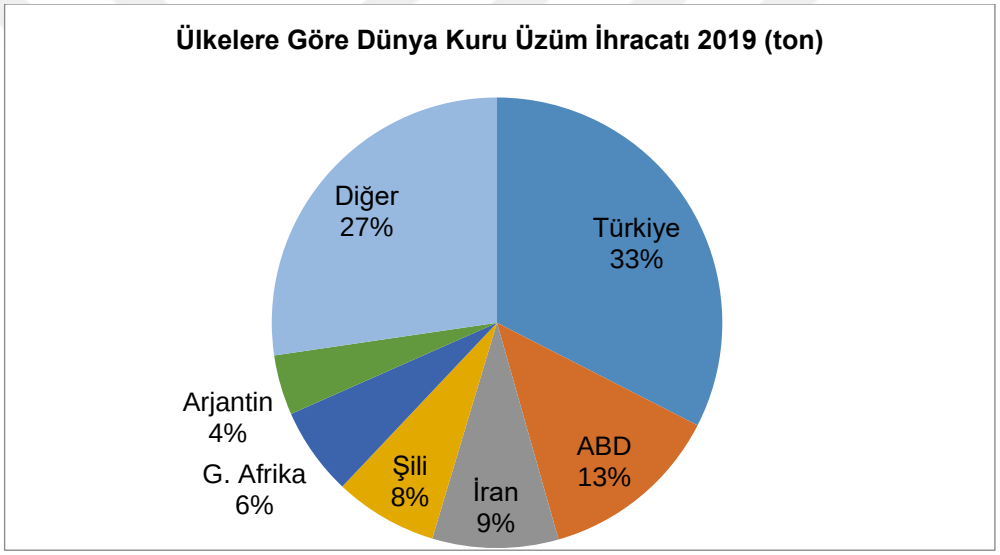
Dünya çekirdeksiz kuru üzüm piyasası incelendiğinde gelişmiş ülkeler sınıfında olan Avrupa Birliği ülkeleri ve Japonya için kaliteli ürün ve tüketim alışkanlıkları önem kazanırken, diğer kuru üzüm ithalatçısı ülkeler için ise daha düşük fiyattan ürüne ulaşmak önemlidir.

Dünya kuru üzüm üretimi 2019/2020 yılında 1,2 milyon tonu aşmış olup, bu üretimin 860.000 tonu ihracata konu olmaktadır. Türkiye kuru üzüm ihracatında %31 pay ile ilk sırada yer almaktadır. ABD, İran ve Şili % 9'ar pay ile onu takip eden ülkelerdir (Çizelge 4.8).

Çizelge 4.8. Ülkelere Göre Dünya Kuru Üzüm İhracatı (ton)

Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019	Payı 2019
Türkiye	220.925	237.532	265.095	275.087	267.231	31
ABD	114.226	114.012	122.760	82.360	75.507	9
İran	75.558	77.316	73.881	49.437	75.935	9
Şili	59.883	53.241	49.266	61.159	64.734	8
G. Afrika	42.069	46.525	48.807	61.159	47.426	6
Arjantin	29.733	34.401	27.419	41.243	35.053	4
Diğer	171.529	194.949	146.039	257.095	293.711	34
Toplam	713.923	757.976	733.267	827.540	859.597	100

Kaynak: TMO, 2020

Şekil 4.4. Ülkelere Göre Dünya Kuru Üzüm İhracatı (ton)
Kaynak: TMO, 2020

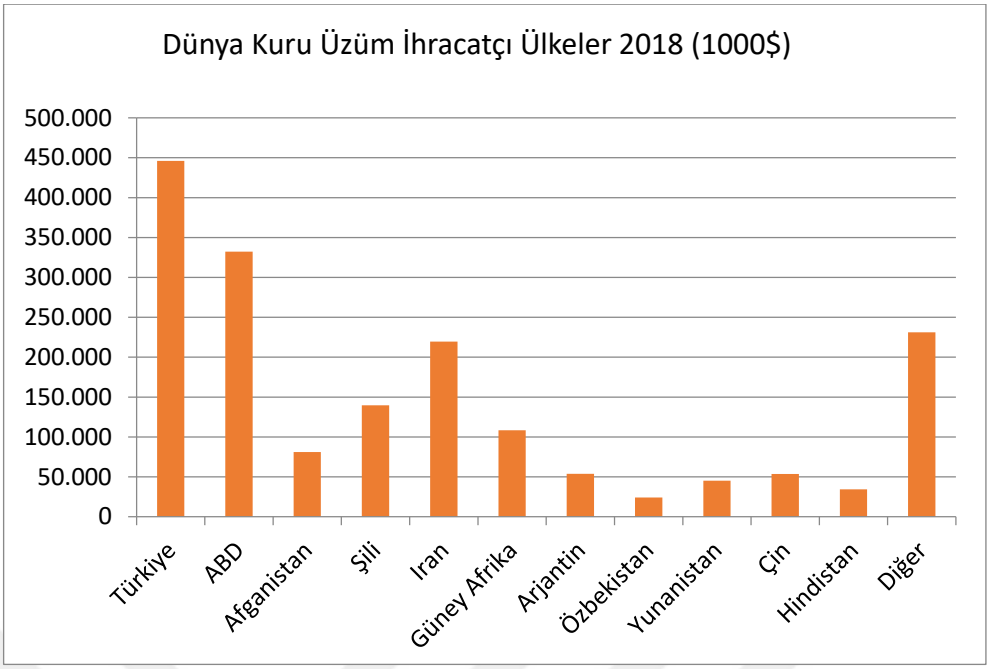
Dünya kuru üzüm ihracatı yapan ülkeler Şekil 4.4'te verilmiş olup, Türkiye'nin dünya ihracatı içindeki payı daha iyi anlaşılmaktadır.

Dünya toplam kuru üzüm ihracat değeri 2018 yılında 1,9 milyar $ civarındadır. Dünyada son 5 yılda gerçekleşen ihracat değeri ortalama 1,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye 460 milyon $ ile dünya kuru üzüm ihracat değerinin %26'sını karşılamaktadır. Türkiye'nin son 5 yılda gerçekleşen kuru üzüm ihracat değeri 400-500 milyon $ arasında değişmektedir. Onu 284 milyon $ (%15) ile ABD ve 188 milyon dolar ile (%10) Afganistan izlemektedir. Şili, İran, Güney Afrika, Arjantin ve Özbekistan diğer ihracatçı ülkelerdir (Çizelge 4.9).

Çizelge 4.9. Dünya Kuru Üzüm İhracatçı Ülkeler (1000 $)

İhracat	2014	2015	2016	2017	2018	Payı 2018
Türkiye	477.202	428.999	425.953	408.211	490.407	26
ABD	409.722	336.921	322.989	308.024	284.012	15
Afganistan	80.604	80.248	56.621		188.306	10
Şili	176.448	133.208	116.910	116.574	155.616	8
Iran	257.502	252.992	281.254	152.709	152.938	8
Güney Afrika	82.600	110.913	99.306	99.441	150.047	8
Arjantin	38.129	47.989	53.361	49.347	80.301	4
Özbekistan				61.565	58.811	3
Yunanistan	55.310	39.757	38.289	41.474	50.874	3
Çin	74.344	56.903	62.245	29.387	45.736	2
Hindistan	22.896	26.505	44.515	33.867	43.643	2
Diğer	231.175	249.649	284.681	259.295	199.366	10
Dünya toplam	1.905.932	1.764.084	1.786.124	1.559.894	1.900.057	100

Kaynak: TradeMap, 2020

Şekil 4.5. Dünya Kuru Üzüm İhracatçı Ülkeler (1000 $)
Kaynak: TradeMap, 2020

Dünya kuru üzüm ihracat değerinin yarısından fazlasında sadece Türkiye ve ABD'nin payı olduğu görülmektedir (Şekil 4.5). Ayrıca, Şekil 4.4 ve Çizelge 4.9'a göre, Türkiye'nin 2018 yılı kuru üzüm ihracat miktarının dünya toplamının %33 üne, 2018 yılı kuru üzüm ihracat değerinin dünya toplamının %26'sına tekabül ettiği belirlenmiştir. Bu durum Türkiye'nin kuru üzüm ticaretindeki en büyük sorunlarından biri olan dünya kuru üzüm fiyat ortalamasının altında bir fiyatla üzümleri piyasaya sunduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Türkiye Kuru Üzüm İhracatı

Türkiye dünyanın en büyük kuru üzüm ihracatçısıdır. Türkiye 2020 yılı kuru üzüm ihracat rakamlarına göre 470 milyon $ değerinde 235 bin ton kuru üzüm ihraç etmiştir (Anonim, 2021). Türkiye'nin kuru üzüm pazarının yaklaşık %80'i Avrupa Birliği ülkelerine yöneliktir. İngiltere, Hollanda ve Almanya kuru üzüm ihracat pazarlarının en önemlileridir. İngiltere'nin ithal ettiği kuru üzümü reeksport yöntemiyle diğer Avrupa ülkelerine ihraç ettiği bilinmektedir (TMO, 2020).

Türkiye kuru üzüm ihracatı 2000 yılında 201 bin ton iken son 20 yılda %20 artarak 2020 yılında 235 bin tona yükselmiştir (TÜİK, 2022). İhracata konu olan tür %95 pay ile Sultani Çekirdeksiz kuru üzüm olmuştur. Türkiye'nin kuru üzüm ihraç ettiği başlıca ülkeler Almanya, İngiltere, Hollanda olmakla birlikte ortalama 120 ülkeye kuru üzüm ihracatı gerçekleştirmektedir (Celep, 2021).

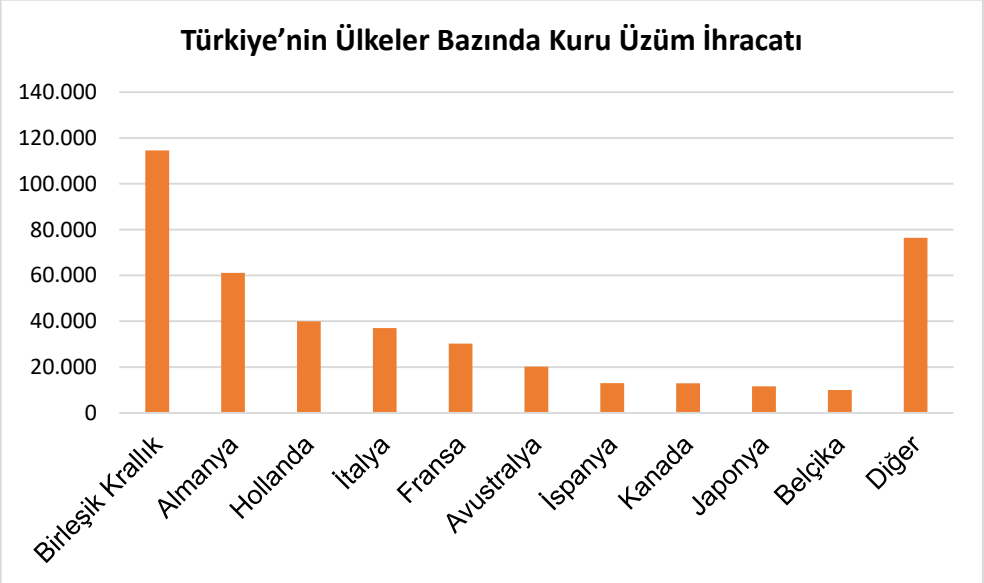
Türkiye'nin kuru üzüm ihracatı yaptığı başlıca ülkeler ve ihracat değeri Çizelge 4.10'da dolar bazında verilmiştir. Kuru üzüm ihracatı ülkeler bazında incelediğinde 2020 yılında %31

pay ile İngiltere (146 milyon $) Türkiye'nin kuru üzüm ihraç ettiği ülkeler arasında ilk sırada gelirken Almanya 54 milyon $ ile (%12) ile ikinci sırada, Hollanda 47 milyon $ (%10) ve %6'şar pay ile Fransa, İtalya, Avustralya ihracat yapılan diğer ülkelerdir. Türkiye; Kanada, İspanya, Japonya ve Belçika'nın da bulunduğu toplam 120 ülkeye kuru üzüm ihracatı yapmaktadır (Çizelge 4.10).

Çizelge 4.10. Türkiye'nin Ülkeler Bazında Kuru Üzüm İhracatı (2021)

Sıra	Ülke adı	İhracat (1000$)	Payı %
1	Birleşik Krallık	114.570	27
2	Almanya	61.094	14
3	Hollanda	39.940	9
4	İtalya	37.000	9
5	Fransa	30.216	7
6	Avustralya	20.216	5
7	İspanya	12.999	3
8	Kanada	12.929	3
9	Japonya	11.560	3
10	Belçika	9.988	2
11	Diğer	76.399	18
	Toplam	426.911	100

Kaynak: TÜİK, 2022

Şekil 4.6. Türkiye'nin 2020 Yılı Kuru Üzüm İhracatı (1000$)
Kaynak: TÜİK, 2022

Avrupa Birliği, 2016 yılında yaptığı değişiklik ile zararlı bitkiler ve zararlı böceklerle mücadelede kullanılan "Chlorpyrifos" aktif maddesinin kalıntı seviyesi değerini düşürmüştür (Anonim, 2019). Bu değişiklik ile ihraç kg fiyatın 2,2 $ olan çekirdeksiz kuru üzüm bir sonraki yıl 1,55 $/kg seviyesine kadar düşmüştür. 2011 yılında ortalama 2.37 $/kg olan kuru üzüm ihraç fiyatı, 2017 yılında %35 oranında düşüş göstererek 1.50 $/kg'a kadar gerilemiştir. Bu mevzuat

değişikliği ile birlikte dünya kuru üzüm ihracat fiyatlarında düşüşler yaşanmıştır ancak Türkiye'de yaşanan düşüş daha yüksek olmuştur (TMO, 2020).

Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı olan Avrupa ülkeleri pazarına Güney Afrika'da girmeye başlamıştır. Güney Afrika'nın özellikle 2011-2017 yılları arasında Almanya ve İngiltere'deki pazar payı artmaya başlamıştır (Karlı, 2019).

.

4.4.3. Türkiye'de ve Dünya'da Tüketim

Dünya çekirdeksiz kuru üzüm üretiminin %70-75 dış ticarette işlem görürken, geriye kalanı üretici ülkelerin iç piyasasında tüketilmektedir. İç piyasada tüketilen miktar ise ortalama 250-350 bin ton seviyesindedir (Anonim, 2019).

Türkiye'de üretilen üzümler genel itibariyle kuru üzüm ve yaş üzüm olarak tüketilmektedir. Bunun yanında üzümden pestil, pekmez, köme gibi yöresel ürünler üretilerek; bir kısım da sirke içki üretiminde kullanılarak tüketilmektedir. Üzümden elde edilen bu ürünlerden sadece kuru üzüm dış piyasaya sunulmaktadır geri kalanı genelde iç tüketimi ancak karşılamaktadır (TMO, 2020).

Kuru üzüm protein ve karbonhidratça zengin dış ticareti yoğun yapılan geleneksel bir üründür. İçerisinde bulunan demir, kalsiyum, fosfat ile diğer mineral maddelerden A, B1, B2, B6, C vitaminleri açısından zengin olmasından dolayı, dış piyasada gördüğü ilgi her geçen gün artmaktadır. Sağlık açısından saydığımız bu faydalarından dolayı sağlıklı beslenme konusunda daha bilinçli olan Avrupa ülkelerinde kuru üzüme olan ilgi daha fazla olmakta ve kuru üzüm talebi her geçen gün artmaktadır. İlerleyen yıllarda kuru üzümün organik ürün pazarındaki yerinin artacağı ön görülmektedir (Celep, 2022).

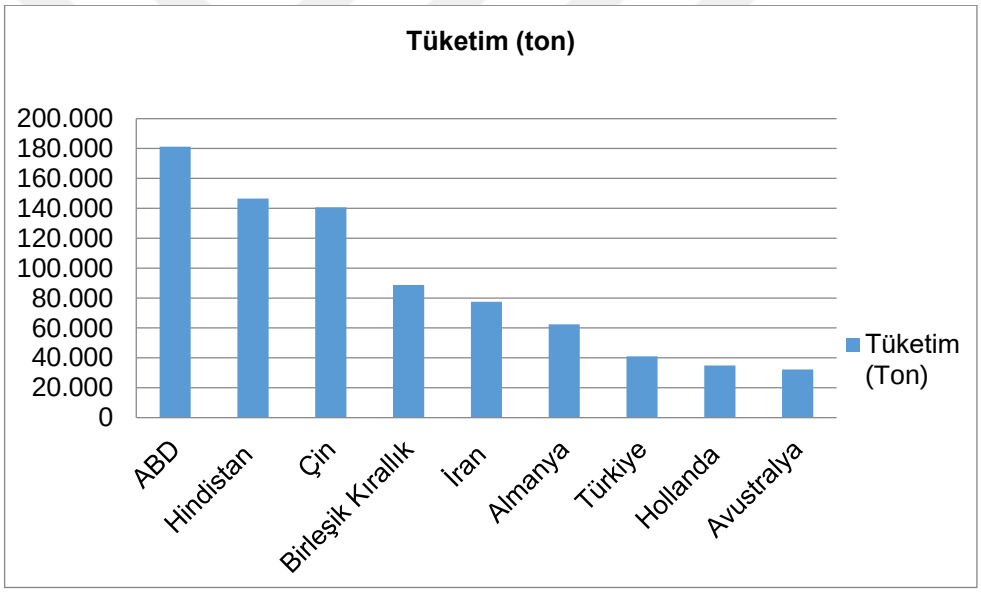
Çekirdeksiz kuru üzümün, dış piyasada 750-850 bin tonu işlem görürken 250-350 bin ton ise üretici ülkelerin iç piyasasında tüketilmektedir. Dünya toplam tüketim miktarı da 1.200-1.300 bin ton seviyelerinde gerçekleşmektedir (TMO, 2020).

Kişi başı tüketim Türkiye'de ortalama 0,5 kg civarındadır. Dünya ortalamasına bakıldığında Birleşik Krallık kişi başı 1,3 kg, İran 0,9 kg, Almanya 0,7 kg ile kişi başı tüketimi en çok olan ülkelerdir (Çizelge 4.11).

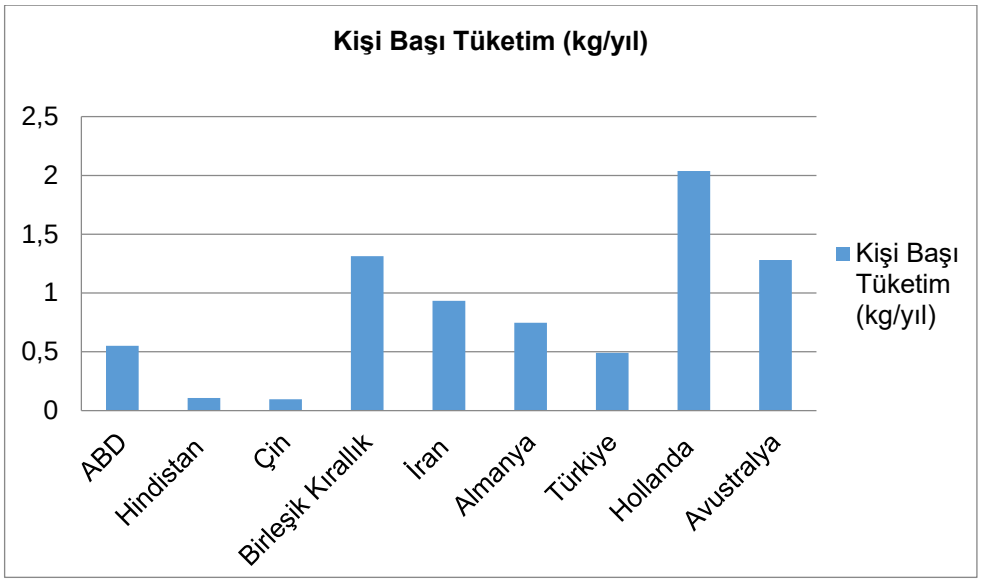
Çizelge 4.11. Dünya Kuru Üzüm Tüketimi (2019)

Ülkeler	Tüketim (ton)	Kişi Başı Tüketim (kg/yıl)
ABD	181.210	0,551
Hindistan	146.520	0,107
Çin	140.702	0,096
Birleşik Krallık	88.758	1,314
İran	77.475	0,934
Almanya	62.398	0,747
Türkiye	40.950	0,491
Hollanda	34.847	2,038
Avustralya	32.255	1,28

Kaynak: INC, 2021

Şekil 4.7. Dünya Kuru Üzüm Tüketimi (2019)
Kaynak: INC 2021

Şekil 4.8. Dünya Kişi Başı Kuru Üzüm Tüketimi (2019)
Kaynak: INC 2021

Dünya kuru üzüm üretimi ve ticaretinde ilk sırada yer alan Türkiye'nin, dünya kuru üzüm tüketiminde (Şekil 4.7 ve 4.8) geride kaldığı ve Türkiye'de tüketimden çok ihracata yönelik üretim yapıldığı ortaya konmaktadır.

Türkiye'nin kuru üzüm iç tüketim miktarı, üretimin ancak %10-%15'ini oluşturmaktadır (35-50 bin ton civarı) Türkiye'nin 2019 yılı iç tüketim miktarı 40 bin ton civarında gerçekleşmiştir (Anonim, 2019).

Dünya ve Türkiye'nin yıllara göre toplam kuru üzüm tüketimi Çizelge 4.12'de verilmiştir. Dünya toplam tüketimi 2018 yılında 1,2 bin tondur. Dünya toplam tüketimi, 2010 yılına göre 2018 yılında %14 artış göstermiştir. Türkiye'nin ortalama toplam dünya tüketimi içindeki payı %3'tür ve 2018 yılında 40 bin ton civarındadır. Türkiye kuru üzüm tüketimi 2018 yılında 2010 yılına göre %14 artış göstermiştir (Çizelge 4.12).

Çizelge 4.12. Dünya ve Türkiye Toplam Kuru Üzüm Tüketimi

Yıllar	Dünya Tüketimi (bin ton)	Endeks (%)	Türkiye Tüketimi (bin ton)	Endeks (%)
2010/11	1.053	100	35	100
2011/12	1.085	103	50	143
2012/13	1.223	116	45	129
2013/14	1.234	117	52	149
2014/15	1.293	123	50	143
2015/16	1.261	120	45	129
2016/17	1.202	114	40	114
2017/18	1.201	114	40	114

Kaynak: TB, 2019

4.4.4. Dünya ve Türkiye Fiyatları

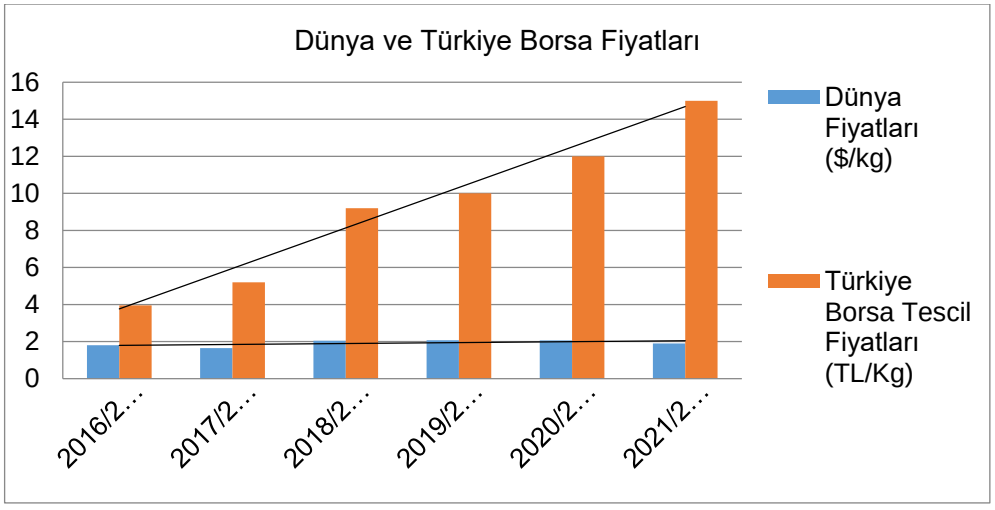
Türkiye'de büyük çoğunlukla ihracata yönelik yapılan çekirdeksiz kuru üzümün fiyatı borsada oluşmaktadır. Borsa fiyatlarının oluşması üzerinde arz ve talepte oluşan dalgalanmalar ile rekolte etkilidir. İklim şartlarından dolayı verimde oluşan dalgalanmalardan fiyatlar da etkilenmektedir. Verimin yüksek olduğu yıllarda fiyatlarda düşüş olurken tersi durumda ise fiyatlarda ciddi artışların yaşandığı görülmektedir (Anonim, 2021).

Dünya ve Türkiye borsa fiyatları Çizelge 4.13'te incelenmiştir. Dünya fiyatları 2022 yılında 2,07 $ ile borsada işlem görmüş olup, 2016 yılına göre 2022 yılında dünya borsa fiyatları %15 artış yaşanmıştır. Türkiye fiyatları incelediğinde 2022 yılında 20 TL ile işlem görmüştür ve 2016 yılına göre bu fiyat yaklaşık 4 kat artış göstermiştir. Tüketimde yaşanan %14 artışı ve ihracatta yaşanan %9 artışı göz önünde bulundurulduğunda yaşanan fiyat artışının nedeni Türkiye'de yaşanan enflasyondan kaynaklı olduğu görülmektedir (Çizelge 4.13).

Çizelge 4.13. Kuru Üzüm Dünya ve Türkiye Borsa Fiyatları

Yıllar	Dünya Fiyatları ($/kg)	Endeks (%)	Türkiye Borsa Tescil Fiyatları (TL/Kg)	Endeks (%)
2016/2017	1,8	100	3,95	100
2017/2018	1,65	92	5,20	132
2018/2019	2,04	113	9,20	233
2019/2020	2,07	115	10,00	253
2020/2021	2,06	114	12,00	304
2021/2022*	2,07	115	20,00	506

Kaynak: TMO, 2021
* Borsa Fiyatları

Şekil 4.9. Dünya ve Türkiye Borsa Fiyatları
Kaynak: TMO, 2021

Dünya fiyatları aynı çizgide ilerlerken Türkiye borsa fiyatlarında ciddi bir artış eğiliminin olduğu görülmektedir (Şekil 4.9).

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, 2020 yılında üzüm tüketici fiyatı 2019 yılına göre %25,2 artarak 3,08 TL/kg olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında yaş üzüm üretici fiyatı ise bir önceki yıla göre %16,48 oranında artarak ortalama 2,05 TL/kg olmuştur. 2020 yılında kuru üzüm tüketici fiyatı bir önceki yıla göre %3,09 artarak 23,76 TL/kg olduğu belirlenmiştir. İzmir Ticaret Borsası'nda en çok işlenen kuru üzüm fiyatları göz önünde bulundurulduğunda, 2020 yılında üretici fiyatı bir önceki yıla göre %11,16 oranında artış göstererek ortalama 10,56 TL/kg olarak gerçekleşmiştir (Anonim, 2021).

4.4.5. Politikalar ve Pazarlama Organizasyonu

Politikalar

Gelişmiş ülkeler tarım sektörlerini gelişmekte olan ülkelere karşı her zaman daha fazla korumuştur. Bunun nedeni, tarımsal nüfusa diğer sektörlerdekine yakın bir tutarda gelir sağlayarak, tarımsal nüfustaki düşüşü engellemek olarak açıklanmaktadır. Bu doğrultuda gelişmiş ülkelerdeki desteklemeler, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) tarım anlaşmasıyla, tarımsal ürünler üzerindeki ticareti bozucu etkisi olan doğrudan desteklemelerin kaldırılmasına kadar, ürün fiyatlarına müdahaleler yoluyla sağlanmıştır (Bashimov, 2017).

Türkiye'de Üzüm Destekleme Politikaları

Türkiye'de üzüm üretimine yönelik 2020 yılında uygulanan desteklemeler aşağıdaki şekildedir (Anonim, 2021).

- Standart fidan kullanan üreticiye 100 TL/da,
- Sertifikalı fidan kullanan üreticiye ise 280 TL/da destek verilmektedir.

Özellikle üretimde sürekliliğin sağlanması, ürün girdi maliyetlerinin düşürülmesi, dış pazarda rekabet edebilirliğin arttırabilmesi için; (Anonim, 2021).

- Mazot desteği 15 TL/da,
- Kimyevi gübre desteği 4 TL/da,
- Toprak analizi desteği 40 TL
- Biyolojik mücadele kapsamında ise toplam 130 TL/da destek verilmektedir.

Organik ürün yetiştiriciliği yapan üreticilere;

- Bireysel sertifikaya sahip olan üreticiye 1. Kategori kapsamında 100 TL/da,
- Grup sertifikasına sahip üreticilere ise 50 TL/da destek ödemesi yapılmaktadır.

İyi tarım uygulamaları yöntemiyle üretim yapan çiftçilere (Anonim, 2021);

- Bireysel sertifikaya sahip 2. Kategori kapsamında olanlara 40 TL/da,
- Grup sertifikasına sahip olanlara ise 20 TL/da destek ödemesi yapılmaktadır.

Mevcut pazarların korunması ve fiyat istikrarının sağlanması için; TMO müdahale alım fiyatları (Anonim, 2021).

- 10 numara bandırmalı çekirdeksiz kuru üzüm 13 TL/kg,
- 9 numara bandırmalı çekirdeksiz kuru üzüm 12,5 TL/kg,
- 8 numara bandırmalı çekirdeksiz kuru üzüm 12,0 TL/kg ve
- 7 numara bandırmalı çekirdeksiz kuru üzüm 11,5 TL/kg olarak açıklanmıştır.

Çizelge 4.14. Türkiye Üzüm Desteklemeleri 2021

Verilen Destek (TL/kg)				
Yıllar	Mazot	Gübre	Toprak Analizi	Toplam
2016	0,012			0,012
2017	0,009	0,004	0,001	0,014
2018	0,011	0,004	0,001	0,016
2019	0,015	0,004	0,001	0,02
2020	0,014	0,008	0,001	0,023

Kaynak: TEPGE, 2022

Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin başlıca görevi hububat ve bakliyat piyasasında arz, talep ve fiyat dalgalanmaları karşısında düzenleyici tedbirler almaktır. Bunun yanında Cumhurbaşkanı kararı ile diğer tarım ürünleriyle ilgili verilecek görevleri yürütmektir**.** TMO, hububat ve bakliyatta yaşanan fiyat dalgalanmalarını kontrol altına almaktadır. Üretimin düzenli bir şekilde devam etmesi ve sürdürülebilir bir üretim oluşması için piyasa fiyatını kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. İhracatta önde gelen tarım ürünlerinde taban ve tavan fiyat belirleyerek bu ürünlerin piyasasını yakından takip etmektedir. Bu ürünler çekirdeksiz kuru üzüm, fındık, kuru incir, kuru kayısı gibi ürünlerdir. Belirlenen bu fiyatlar ürünlerin bu fiyatlar altında veya üstünde işlem görmesini önleyerek hem üreticiyi hem de tüketiciyi korumaya yönelik bir uygulamadır. Bu fiyatlar TMO tarafından belirlenirken üretim ve tüketim miktarı, üretici

maliyetleri yurt dışı ve yurt içi fiyatları, bir önceki yılın fiyatları ürün piyasasındaki gelişmeler gibi birçok faktör dikkate alınarak belirlenmektedir.

TMO, kuru üzüm piyasasında gerektiği yıllarda taban fiyat belirleyerek ve o fiyattan alım garantisi vererek fiyatların belli bir seviyenin altına düşmesini engelleyerek üreticileri fiyat dalgalanmaları karşısında korumaktadır.

Üzüm Tarım Satış Kooperatifi (TARİŞ)

Tariş (üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) 1937 yılında Türkiye'de üretilen çekirdeksiz kuru üzümün ihracatından sağlanan döviz gelirlerinin arttırılması iç ve dış pazarlarda değer fiyatına satılması ve çekirdeksiz kuru üzüm üreticisiyle ürünün korunması sebebiyle kurulmuştur (Anonim, 2022).

Çekirdeksiz kuru üzümün ülke ekonomisine katkısı büyüktür. Üretiminin yoğun olarak yapıldığı bölge olan Ege Bölgesi için de önemli bir tarımsal uğraşıdır. Bu bölgede 57 bini aşkın aileye istihdam sağlamaktadır. Bunun yanında üretim sonrasında da birçok kişi ve kuruluşun uğraş alanına girdiği için ekonomik açıdan da önemi büyüktür. Bu nedenle çekirdeksiz kuru üzüm 1962 yılından itibaren devlet desteklemesi kapsamına alınmıştır. Tariş ise bu ürünü destekleme birimi olarak görevlendirilmiştir. Bu gün işlerliği az olan Tariş bu görevini gerektiğinde tekrar üstlenebilmektedir ancak bugün Tariş özel bünye alımları ağırlıklı olmaktadır (Anonim, 2022).

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü ile birlikte yapılan "Okullara Kuru Üzüm Dağıtımı Programı" başlatılmıştır. Bu programın amacı Çocukların sağlıklı büyüme ve gelişmelerinin sağlanması için yeterli ve dengeli beslenmelerine katkıda bulunarak sağlıklı ara öğün alışkanlığı kazandırmaktır. TARİŞ Alaşehir tesislerinde üretilen kuru üzümler "Okul Üzümü" programı kapsamında okullarda dağıtılmıştır (Anonim, 2022).

Kuru Üzümde Lisanslı Depoculuk

Standartları tespit edilen kuru üzümün güvenli ve ideal şartlarda depolanmasını ve ürün senetleri ile daha kolay şartlarda ticaretinin yapılmasını sağlamak amacıyla Kuru Üzüm Lisanslı Depo Tebliği yürürlüğe girmiştir. 1 Nisan 2017 tarihinde yürürlüğe giren bu tebliğde lisanslı depolarda bulunması gereken asgari şartlar, depolama koşullarının takip edilmesi ve depolama hizmetlerinin yürütülmesi amaçlanmıştır (TMO, 2020).

Önemli Kuru Üzüm Üreticisi Ülkeler ve İzledikleri Politikalar

ABD ürettiği çekirdeksiz kuru üzümün 2/3'ünü iç piyasasında tüketirken geriye kalan 1/3'ünü ihraç etmektedir. Görüldüğü gibi, ABD çekirdeksiz kuru üzümde üreticisini olduğu gibi tüketicisini de koruyan dengeli bir destekleme politikası izlemektedir (TMO, 2020).

4.4.6. Pazarlama Organizasyonu

Üreticinin hangi kalitede ve miktarda ürün üreteceği ile başlayan tarımsal pazarlama kavramı ürünün standardizasyonu, depolaması, pazara hazırlanması, nakliye ve nihai olarak tüketiciye kadar uzanan sürecin tamamını kapsamaktadır (Anonim, 2020).

Farklı ürün yapılarına göre tarımsal pazarlama sisteminde de farklılıklar görülmektedir. Örneğin yaş sebze ve meyve ile canlı hayvan pazarlanması serbest piyasa koşullarında kamu müdahalesi olmadan gerçekleşmekte olup, tahıl ürünleri kamu kontrolünde (TMO fiyat belirlemekte) ve ticaret borsalarında pazarlanması gerçekleşmektedir. Ayrıca pamuk, ayçiçeği ve fındık gibi ürünlerin pazarlanması tüccar veya kooperatif aracılığıyla sağlanmaktadır (Anonim, 2020).

Kuru meyve ve sert kabuklu meyvelerin pazarlanmasında; özel sektör, Kooperatif ve Birlikler ile Ticaret Borsaları önemli bir yere sahiptir.

Çekirdeksiz kuru üzüm pazarlama sisteminin ilk sırasında tüccarlar gelmektedir. TARİŞ alımları ise %30 pay ile ikinci sırada gelmektedir. Borsada işlem gören kuru üzümde borsa alım satımlarını genellikle tüccarlar yapmaktadır (Anonim, 2022).

4.5. Kuru Üzüm Swot Analizi

4.5.1. Swot Analizi

Günümüz rekabet ortamında sosyo-kültürel, teknolojik ve ekonomik açılardan hızlı bir değişimin olduğu ve yeni başarı ölçütlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu koşullar altında başarılı olunabilmesi; sektörlerin güçlü ve zayıf yönlerini iyi belirlemesi ve fırsatlardan en iyi faydayı sağlayacak politikaları geliştirmesine bağlıdır. Dünyada ekonomik krizlerin yaşandığı bu dönemde rekabet edebilirlik ve sürdürülebilirlik açısından bu konu daha çok önem kazanmaktadır.

Türkiye kuru üzüm sektörünün uygulanabilir hedeflerini ve farklı politikalarını ortaya koyabilmesi, dış çevrenin iyi tanınması kadar sektörün kaynaklarını ve kapasitesini iyi bilmesi, fırsatlar ve tehditlerin ne olduğuna ve güçlü-zayıf yönlerinin iyi belirlenmesine bağlıdır. Yapılan araştırma sonucu edinilen bulgulardan çekirdeksiz kuru üzüm ve pazarlaması ile ilgili SWOT analizi yapılmış olup aşağıda sunulmuştur (Anonim, 2019).

Güçlü Yönler

- Dünya kuru üzüm piyasasında en büyük üretici ve ihracatçı olması,
- Üreticilerin Sultani Çekirdeksiz üzüm üretimi konusunda bilgili ve tecrübeli olması,
- Eğitim ve araştırma kurumları ile yetişmiş personelin varlığı,
- Kuru üzüm depolama ve işleme tesisinin ve bunun ile ilgili yatırımların artmış olması,
- Üretici ile ihracatçı arasında bağlantıyı kurabilen borsanın varlığı,
- Girdi sağlayabilen ve teknik destek veren bayi ve kooperatiflerin varlığı,
- Dünya üzüm fiyatlarını belirleme potansiyelinin olması,
- Ucuz işgücünün varlığı,
- Türkiye'de üretilen Sultani Çekirdeksiz kuru üzüm çeşidinin diğer ülkelere göre kalitesinin iyi olması,
- En önemli kuru üzüm tüketicisi olan Avrupa pazarına ve Rusya'ya olan coğrafi yakınlık,
- Düşük maliyet ile üretim yapılabiliyor olması,
- Ege Bölgesi'nde iklim koşullarının uygun olması nedeni ile uzun zamandır Sultani Çekirdeksiz kurutmalık üzüm üretimi yapılıyor olması.

Fırsatlar

- İyi tarım uygulamaları ve organik tarım üretiminin destekleniyor olması ile yeni pazarlar bulabilme fırsatının olması,
- Türkiye için kuru üzüm üretiminde ve ihracatında önemli bir rakip olan ABD'nin üretiminde iç tüketimin ve doğal şeker üretim payının artması,
- Türkiye'nin yüksek üretim potansiyeline sahip olması,
- Kuru Üzüm Lisanslı Depo Tebliği'nin yürürlüğe girmesi,
- Kuru üzümün sağlık açısından faydalı olması ve artan tüketici bilinci ile sağlıklı atıştırmalığa olan ilginin her geçen gün artması,
- Biyoteknik mücadele desteklerinin varlığı,
- Yatırım teşviki için düşük faiz oranlarının uygulanması,
- Üretici birliklerinin varlığı ve danışmanlık hizmetinin yaygınlaşması
- Türkiye'nin taşımacılığının ve depolama potansiyelinin iyi olması.

Zayıf Yönler

- Üretim alanlarının dağınık ve küçük ölçekli olması sonucu arzı kontrolde yaşanan zorluklar ve birim üretim maliyetlerinin yüksekliği,
- Kuru üzümde stok yönetimi olmaması, yaşanan arz fazlasından kaynaklı fiyat istikrarının olmaması,
- Üreticilerin yeterli yatırım sermayesinin olmaması,
- Dış piyasada Sultani Çekirdeksiz kuru üzüm ile tanınması Sultani Çekirdeksiz kuru üzüm dışında diğer çeşitlerin tanınmıyor olması,
- İstenilen kalitenin her zaman sağlanamaması,
- Danışmanlık hizmetinin ve üretim takip sisteminin yeterince gelişmemiş olması,
- Yeterli destekleme alımlarının olmaması,
- Üretimde yüksek girdi maliyetlerinin varlığı ve girdide dışa bağımlılığın olması,
- Açıkta üzüm kurutma yönteminin sağlıklı üretim için yeterli olmaması,
- Tarım işçilerinin eğitim düzeyinin yetersiz olması,
- Üreticilerin pazar ve piyasa bilgisinin yeterli olmaması,
- Kalıntı problemi nedeni ile dış pazarda güven probleminin oluşması,
- Firmaların reklam ve promosyon faaliyetlerinin yetersiz olması, Yeterince katma değerli ürün üretilememesi,
- Avrupa Birliği pazarına girebilmek için ödenen gümrük vergilerinin yüksek olması,
- İç tüketimin yetersizliği,
- İyi Tarım Uygulamaları, organik üretim gibi çevre dostu üretimlerin uygulamada işlevselliğinin yeterli olmaması,
- Organik sertifika hizmeti maliyetinin yüksek olması,
- Lisanslı depoculuğun kuru üzüm için işlerliğinin henüz oluşmamış olması,
- Fungal hastalıkların yayılışını engellemenin zor olması,
- İzlenebilirlik açısından üretimin takip edilemiyor olması,
- Depolama konusunda üreticilerin olanaklarının yetersiz olması,
- Ürün fiyatlarının yükselmesinin girdi fiyatlarına göre daha az olması,
- Dış pazarda oluşan fiyatların düşük olması kuru üzüm piyasasının zayıf yönleridir.

Tehditler

- Hindistan, Çin ve İran gibi ülkelerin üretimini arttırması ve fiyat rekabeti yaşanması,
- Küresel ısınmanın oluşturduğu olumsuz iklim koşulları,
- Sermayenin yetersiz olması

- İthal edilen girdi maliyetlerinin yüksek olması, girdi temininde dışa bağımlılık,
- Firmaların kendi aralarında işbirliği yapmaması, dış piyasada kendi aralarında rekabet etmeleri,
- Tarımsal ilaç pazarlayan firmaların üreticiyi yanlış yönlendirmesi,
- Piyasada sahte ilaç ve gübrelerin varlığı, denetim ve ruhsatlandırma sıkıntısı yaşanması,
- Erken yapılan hasattan dolayı verimde ve kalitede yaşanan kayıp,
- Ege Bölgesinde Jeotermal santrallerin üzüm üretimini olumsuz etkilemesi,
- Üreticilerin, depolama koşullarının ürün kalitesini olumsuz etkilemesi,
- Kuru üzüm ithalatçısı ülkelerin kalıntı limitlerinin düşük olması,
- Sultani Çekirdeksiz kuru üzümde ilaç kalıntısı probleminin sık yaşanması sonucu oluşan kötü izlenim,
- Üretimin büyük çoğunluğunun ihracata yönelik yapılmasından dolayı oluşabilecek dış politika sorunlarından talep dalgalanmalarının yaşanması,

4.5.2. Değerlendirme

Çekirdeksiz kuru üzüm, yıllık ortalama 400-500 milyon $ döviz geliri olan üretimi yapılan ürünün %85'i ihraç edilen ve dünya ihracatının yarısına yakınını gerçekleştiren Türkiye'nin en önemli ihraç ürünüdür. Bu sebeple sektör sorunlarının çözülmesi ve tarım ve ticaretinin geliştirilmesi sektör için oldukça önemlidir.

Üretimin büyük çoğunluğunun ihracata yönelik yapıldığı çekirdeksiz kuru üzüm üretiminde en belirgin sorunlardan biri, iklime bağlı olarak yıllara göre üretim artışı (arz fazlası) veya azalışların olmasıdır. Bu durumun sonucu olarak ve dış talebin de etkisiyle, kuru üzüm fiyatında dalgalanmalar oluşmaktadır. Bundan üreticiler olumsuz etkilemektedir.

Diğer sorunlardan biride üzüm zararlılarına karşı yapılan bilinçsiz ilaçlama yöntemi üzümde kalıntı sorununa yol açmaktadır. İhracatta yaşanan kalıntı madde sorunundan kaynaklı da arz fazlası ürün oluşmaktadır. Oluşan arz fazlası ürünün iç piyasada tüketilmemesi ihraç fiyatlarının düşmesine, üreticilerin ve sektörün diğer üyelerinin bundan olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Yeni pazarların bulunması, iç tüketimin arttırılması veya alternatif olarak sofralık üzüm ihracatının arttırılması bu sorunun çözülmesine katkıda bulunacaktır.

Bunlara ek olarak güneşte kurutma yönteminin kullanılması kuru üzüme toz, toprak bulaşması ile üründe hijyen sorununun oluşmasına neden olmaktadır. Yaşanılan bu gibi sorunlardan dolayı ihracata konu olan kuru üzümlerin gümrük denetimlerinde standartlara uygun olmamasından dolayı geri gönderilmesine neden olmaktadır.

Tüm tarım ürünlerinde olduğu gibi, üretici örgütlerinin (tarımsal kooperatifler); etkin, etkili ve yaygın olmaması, çekirdeksiz kuru üzüm üretiminde de temel sorunların başında gelmektedir. Üretici örgütlerinin temel hedefi, üretimin önemli maliyet unsurlarından olan

girdileri uygun fiyatlarla ortaklarına sunmak ve ürettikleri ürünü uygun fiyatla satın alarak ürün fiyatlarını regüle etmektir. Bu durum fiyatların aşırı düşmesinin önüne geçecek ve üreticileri düşük fiyatlara karşı koruyacaktır. Bunun için "Tariş Üzüm Birliği" ve bağlı kooperatiflerin sayıları artırılmalı ve yaygınlaştırılmalı, sektör üreticilerinin işbirliği yapması sağlanmalıdır. Dolayısıyla, tarımsal kooperatiflerin girdi temininde ve ürün alımındaki payı artırılmalı, üreticiler kooperatifler aracılığıyla; tarımsal girdileri düşük fiyatla alabilmeli ve ürünlerini daha iyi fiyatla satabilmelidir (Karlı ve Ark, 2019).

Türkiye, kuru üzüm ihracatında önde gelen 5 ülke içerisinde ihracat fiyatı en düşük olan ikinci ülke konumundadır. Gerek en büyük üretici olması ve gerekse en önemli ihracatçı ülke olmasından kaynaklı fiyat belirleme potansiyeline sahip olmasına rağmen ürünü düşük fiyatla ihraç ediyor olması rekabet politikası açısından yanlışlarının olduğunun ve rakiplerini iyi tanımadığını güçlü bir şekilde ispatlamaktadır. Türkiye'nin bu sebeplerden dolayı piyasadaki konumunu rekabet edebilirlik açısından çok iyi bilmesi gerekmektedir. Kuru üzüm ihracatçıları arasında hangi ülkenin rakip olduğu ya da hangi ülke ile tamamlayıcı ilişkisi olduğunu bilmek, ihracat politikalarını bu doğrultuda etkileyici ve doğru bir şekilde belirlemek ve geliştirmek Türkiye'nin doğru bir yol izlemesini sağlamasında önemli katkıları olacaktır. Rekabet gücünün ülke, sektör ve firma düzeyinde gerçekçi ölçütlere göre belirlenmesinin, ülke ve sektör doğrultusunda politika belirleme ve uygulama yolunun izlenmesi, stratejik planlama ve kıyaslama yapabilmek için önemli katkılar sunacaktır (Miran ve Ark, 2015)

Bir stok kurulunun oluşturulması; gerekirse arz fazlasının piyasadan çekilip depolanması, ürün kalitesinin bozulduğu yıllarda piyasaya depolanmış ürünlerin sunulması var olan ihracat pazarlarının korunması, arz fazlasından dolayı düşük fiyat oluşumunun gerçekleşmesini önlemek adına faydalı olacaktır. Ayrıca arz fazlasının depolanması için lisanslı depoculuğun geliştirilmesi, kuru üzüm arzını azaltmak için yaş üzüm ihracat pazarlarının bulunması ve teşvik edilmesi için çalışmaların yapılması gerekmektedir (TMO, 2021).

Kurutmalık üzüm üretiminde en büyük sıkıntılardan biri kalıntı madde olması sebebiyle özellikle çiçeklenme sonunu kapsayacak şekilde bölgesel ilaçlama programı uygulanması ve bunun içinde mevzuat hazırlanması kalıntı probleminin önüne geçecektir. Avrupa Birliği'nin standartlarına uygun üretim yapabilmek için kuru üzümde Okratoksin-A (OTA) sorununu gidermek gerekir. Bunun içinde İyi Tarım Uygulamaları'yla üretim yapmanın sorunu çözebileceği düşünülmektedir (Anonim, 2020).

Yaşanan sorunları gidermek için bağ alanlarını bandırmasız üzüm, sofralık üzüm, kuş üzümü ve organik üzüm üretimini teşvik etmek ve üreticiyi doğru yönlendirmek için bir Üzüm Tanıtım Grubu'nun kurulması faydalı olacaktır. Ayrıca bu tanıtım grubu ihracat pazarlarının geliştirilmesi, iç tüketimi arttırmak, ürünü piyasada rekabet edebilir duruma getirmek ve yeni tüketim alanları yaratmak açısından da faydalı olacaktır (TMO, 2020).

Türkiye’nin, çekirdeksiz kuru üzüm üretimi ve ihracatı azalma eğilimine girmiştir. Türkiye’nin kuru üzüm ihracatını artırılabilmesinin en önemli koşulu rekabet ortamını iyileştirebilmesidir. Rekabet edebilmek için; düşük maliyetlerle üretim yapabilmesi, üretimin kalitesinin arttırılması, markalaşma yoluna gidilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması gerekmektedir. Tüm bunlar gerçekleştiğinde, Türkiye’nin rekabet imkanı artacak, yeni pazarlara girilebilecek ve Türkiye’nin ürettiği çekirdeksiz kuru üzüme olan talep artabilecektir. Bunun için, çekirdeksiz kuru üzüm sektörünün gelişimi adına orta ve kısa vadede neler yapılması gerektiği iyi belirlenmelidir. Belirlenen bu programa göre tarımsal kooperatifler, üreticiler, işleyiciler ve ihracat açısından yapılması gerekenler uygulamaya konulmalıdır.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Türkiye çekirdeksiz kuru üzüm üretimi ve ihracatı açısından dünyada ilk sırada yer alan ülke konumundadır. Ayrıca Türkiye'de üretimi ve ihracatı yapılan kuru meyveler arasında miktar olarak kuru üzüm ilk sırada gelmektedir. Türkiye'de ticari olarak yetiştirilen üzüm çeşidi Sultani Çekirdeksiz kuru üzümdür ve ihracatın neredeyse tamamını oluşturmaktadır. 2021 yılı verilerine göre Türkiye'de üretilen 448 bin ton kuru meyve içerisinde kuru üzüm üretiminin payı 255 bin ton ile %56 civarındadır. Türkiye'de ihracata konu olan 1,5 milyar $ kuru meyve ihracat değerinin ilk sırada 427 milyon $ ile çekirdeksiz kuru üzüm gelmektedir ve toplam kuru meyve ihracatı içindeki payı ise %27'dir.

Dünyada üretimi yapılan 1 milyon 327 bin ton çekirdeksiz kuru üzüm üretin miktarı içinde Türkiye'nin payı 260-300 bin ton ile yaklaşık %20 civarındadır. Bu üretin miktarı ile Türkiye dünyanın en büyük çekirdeksiz kuru üzüm üreticisidir. Dünyada üretimi yapılan kuru üzüm miktarının yaklaşık 859 bin tonu ihraç edilmektedir. 2019-2020 üretim yılında 246 bin ton kuru üzüm ihracatıyla Türkiye %36 pay ile dünya ihracatının ilk sırasındadır. Ürünün ihracat projeksiyonu yapıldığında önümüzde ki yıllarda da Türkiye'nin liderliğini koruyacağı düşünülmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün sağlıklı ürünler listesinde yer alan çekirdeksiz kuru üzümün yaklaşık %70-75'i dış ticarete yönelik yapılırken geri kalan %25-30'u ise üretici ülkelerin kendi iç piyasalarında tüketilmektedir. Kuru üzüm üretimi yapan ülkelerin, iç piyasada tükettiği kuru üzüm miktarı ise 250-350 bin ton civarındadır. Türkiye ürettiği ortalama 250-300 bin ton kuru üzümün 35-50 bin tonunu iç piyasada tüketmekte olup bu miktar toplam üretiminin yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. Bağ alanlarında yaşanan artışlara kıyasla yıllık 30-50 bin ton civarında olan iç tüketimde ciddi bir değişiklik yaşanmamıştır. Üretimin büyük çoğunluğunu ihracata yönelik yapılmaktadır.

Yıllık ortalama %85'i ihraç edilen ve 400-500 milyon dolar döviz geliri karşılığı olan dünya ihracatında ilk sırada yer alan Sultani Çekirdeksiz kuru üzüm Türkiye'nin geleneksel ihraç ürünlerinden biridir. Gerek kuru meyve üretimi içindeki payı gerekse dünya kuru üzüm üretimi ve ihracatındaki payı ile ilk sırada gelen Türk Kuru üzüm sektörünün sorunlarının giderilmesi, tarımının ve ihracatının geliştirilmesi son derece önemli bir konudur.

Çekirdeksiz kuru üzüm sektör sorunlarının başında ihracatta yaşanan kalıntı madde sorunu, farklı pazarların bulunamaması veya verimin yüksek olduğu yıllarda yüksek rekolteden kaynaklanan arz fazlasının oluşmasından dolayı ihracat fazlası ürün oluşmasıdır. Oluşan bu arz fazlasının iç piyasada tüketilmemesi ihracat fiyatlarının düşmesinde, üreticilerin ve sektörün diğer üyelerinin bundan olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Yeni pazarların bulunması, iç tüketimin arttırılması veya alternatif olarak sofralık üzüm ihracatının arttırılması bu sorunun çözülmesine katkıda bulunacaktır.

Çekirdeksiz kuru üzüm sektöründe üretici örgütlerinin (tarımsal kooperatifler); etkin, etkili ve yaygın olmaması temel sorunların başında gelmektedir. Ayrıca güneşte kurutma yönteminin kullanılması sonucu kuru üzüme toz, toprak bulaşması ile üründe sağlığa uygunluk sorununun oluşması veya bazı yıllarda ürün kalitesini düşük olması ve dış piyasada oluşan fiyatların düşmesi kuru üzüm sektörünün diğer sorunlarındandır. Kuru üzüm sektöründe Üreticilerin örgütlenmesi, üretimin önemli maliyet unsurlarından olan girdilere uygun fiyatlarla ulaşabilmesini ve ürettikleri ürünü uygun fiyatla satmasını sağlayacaktır. Bu durum fiyatların aşırı düşmesinin önüne geçecek ve üreticileri düşük fiyatlara karşı koruyacaktır. Bunun için sektör üreticilerinin işbirliği yapması sağlanmalıdır. Dolayısıyla, tarımsal kooperatiflerin girdi temininde ve ürün alımındaki payı artırılmalı, üreticiler kooperatifler aracılığıyla; tarımsal girdileri düşük fiyatla alabilmeli ve ürünlerini daha iyi fiyatla satabilmelidir.

Türkiye'nin çekirdeksiz kuru üzüm piyasasında üretici ve ihracatçı olarak ilk sırada gelmesi sektördeki tüm katılımcıların, üretimde ve pazarlamadaki payının karşılığını alabilmesi yönünden kendi başına yeterli bir koşul değildir. Ülke ekonomisinin kazanabilmesi için öncelikle ürünün uygun şartlarda ve kalitede üretilmesi ve sağlıklı koşullarda depolanması ve gerekirse arz fazlasını diğer yıla saklayabilmesi gerekmektedir. Ayrıca yurt içi ve yurt dışı tüketim talebine göre zirai ilaç kalıntı konusunda bilinçli ve pazar şartlarına uygun üretim yapabilmek de önemli koşullardan biridir. Gerekirse içinde ağır metal iyonu bulunan kimyevi gübrelerin kullanımının yasaklanması sektörün gelişim projeksiyonu açısından üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

KAYNAKLAR

Ateş, F., ve Karabat, S., (2016 Mayıs). Organik Sultani Çekirdeksiz Kuru Üzüm Üretiminde Klinoptilolit Minerali Uygulamasının Üretim Maliyetleri Üzerine Etkileri. 12. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. Bağcılık Araştırma Enstitüsü, Manisa, https://tarekoder.org/2016isparta/27.pdf

Bashimov, G., (2017). Türkiye'de Üzüm Üretimi ve İhracat Performansı. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Bursa, Cilt 31, Sayı 2, 57-68s https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/391590

Celep, B., (2021). Ege Kuru Meyve ve Mamulleri İhracatçıları Birliği: https://www.google.com/search?q=celep+2021+kuru+meyve&rlz=1C1GCEB_enTR1015TR1015&oq=celep+2021+kuru+meyve&aqs=chrome..69i57j33i160l3.26588j1j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8 (Erişim Tarihi 10.03.2021)

Demiray, A., Hatırlı, S., (2021). Türkiye'nin Kuru Üzüm İhracatının Ekonometrik Analizi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, ASEAD CİLT 8 SAYI 3 Yıl 2021, S 165-182 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1791575

Demiray, E., Tülek, Y., (2008). Domates Kurutma Teknolojisi ve Kurutma işleminin Domatesteki Bazı Antioksidan Bileşiklere Etkisi. Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi, (3) 9-20, s. 10. file:///C:/Users/cuma/Downloads/DomatesKurutmaTek.veKurutmaleminBazAntioksidanbileenlereetkisi.pdf

Dicle Kalkınma Ajansı, (2021). Faaliyet Raporları. https://www.dika.org.tr/kurumsal/faaliyet-raporlari

Erkan B., (2012). Türkiye'nin Geleneksel İhraç Tarım Ürünlerinde Uzmanlaşma Düzeyi. Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 4, No 1, 1309-8012, https://www.acarindex.com/pdfler/acarindex-3584-719.pdf

Esnaf ve Sanatkârlar Özelinde Sektör Analizleri Projesi, Gıda Sektörü, (2017). Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara,s.216

Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, (2020). 2019 Yılı Kuru Üzüm Raporu. Ticaret Bakanlığı, https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/data/5d44168e13b876433065544f/2019%20Kuru%20%C3%9Cz%C3%BCm%20Raporu.pdf

FAO. ve OIV., (2016). Non-alcoholic products of the vitivinicultural sector intended for human consumption. Table and Dried Grapes, https://www.oiv.int/public/medias/5268/fao-oiv-focus-2016.pdf

Gürhayta, F.O., Çağındı, Ö., (2016). Kurutulmuş Meyvelerde Aflatoksin ve Okratoksin A Varlığının ve Sağlık Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi. CBÜ Fen Bil. Dergi., Cilt 12, Sayı 2, 327-338 s. 328, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/221116

Gürlek, G., Akdemir, Ö., Güngör, A., (2015). Gıda Kurutulmasında Isı Pompalı Kurutucuların Kullanımı ve Elma Kurutmada Uygulanması. Pamukkale Univ. Müh. Bilim Derg, 21(9), 398-403, s. 398. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/191704

Karlı, B., Gül, M., ve Kadakoğlu B., (2019). Türkiye'nin Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracat Potansiyeli. Ziraat Fakültesi Dergisi, 14 (2):201-211, 2019. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/888946

Kartal, M.Y., (2018). Meyve ve Sebze Kurutma Tesisi Ön Fizibilite Raporu. Güney Ege Kalkınma Ajansı, Muğla, https://geka.gov.tr/Dosyalar/o_1co4vvc9du76g1uajj3h189ke.pdf

Kenanoğlu Bektaş, Z., ve Miran, B., (2006). Manisa ve İzmir İllerinde Geleneksel ve Organik Çekirdeksiz Kuru Üzümün Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/178556

Miran, B., Atış, E., Kenanoğlu Bektaş, Z. Cankurt, C., Bayaner, A., ve Karabat, S., (2015). Uluslararası Kuru Üzüm Piyasasında Rekabet Edebilirlik Üzerine Bir Araştırma. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/136466

Semerci, A., Kızıltuğ, T., Çelik, A., ve Kiracı, M., (2015). Türkiye Bağcılığının Genel Durumu. Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi. Araştırma Makalesi, 20(2):42-51. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/183832

T.C. Ticaret Bakanlığı, (2019). Esnaf, Sanatkârlar Ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Çekirdeksiz Kuru Üzüm Raporu. file:///F:/YL%20son%20hal/KURU%20%C3%9CZ%C3%9CM%20T%20BAKANLI%C4%9EI.pdf.

TEPGE, (2021). Tarımsal Ekonomi Ve Politika Geliştirme Enstitüsü. Üzüm Raporu.https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/Belgeler/M%C4%B0LL%C4%B0%20TARIM/%C3%9Cr%C3%BCn%20Masalar%C4%B1%20%C3%9Cr%C3%BCn%20De%C4%9Ferlendirme%20Raporlar%C4%B1%20yay%C4%B1mland%C4%B1/%C3%9Cz%C3%BCm%20De%C4%9Ferlendirme%20Raporu.pdf

Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, (2021). 2020 Yılı Kuru Üzüm Sektör Raporu. Ankara. https://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/sektorraporlari/kuruuzum2020.pdf

Toprak Mahsülleri Ofisi, (2020). Çekirdeksiz Kuru Üzüm Sektör Raporu. file:///F:/YL%20son%20hal/kuruuzum2019.pdf

TradeMap.org, (2019). https://data.cic-tp.com/?gclid=EAIaIQobChMI59Xg4PuJ-wIVZJBoCR37-Q25EAAYASAAEgIhNfD_BwE

Türkiye İhracatçılar Meclisi, (2021). İhracat istatistikleri. https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.

Türkiye İstatistik Kurumu, (2020). Sanayi ürünleri üretim ve satış istatistikleri. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yillik-Sanayi-Urun-(PRODCOM)-Istatistikleri-202037494#:~:text=%C3%9Clkemizde%202020%20y%C4%B1l%C4%B1nda%201%20milyon,TL'lik%20t%C4%B1bbi%20ila%C3%A7lar%20%C3%BCretildi.

Ünal A. ve Soltekin O., (2018). Dünya Kurutmalık Üzüm Üretimi Ve Ticareti. Bahçe 47 (Özel Sayı 1: Türkiye 9. Bağcılık ve Teknolojileri Sempozyumu): 1–9. Üzüm Tarım Satış Kooperatifi, (2022). http://www.taris.com.tr/uzumweb/t_iletisim.asp

Vural, Y., (1976). Yeni Kurutma Teknolojisi. Cilt 1, Sayı 4, 01.08.1976 http://www.gidadernegi.org/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA79D6F5E6C1B43FF3C4F486880A68BE0, s. 126

ÖZGEÇMİŞ

Lerzan ALTINTAS TAYYAN, 2011 yılında Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü'ne başlayıp 2015 yılında tamamladı. 2019 yılında Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans yapmaya başladı. 2020 yılında Tarım ve Orman Bakanlığı Adıyaman ili Besni İlçe Müdürlüğü'nde Ziraat Mühendisi olarak göreve başladı ve aynı yerde görevine halen devam etmekte olup evli ve iki çocuk annesidir.